

Prvi Sajem zadružnih proizvoda RS

DONJI AGIĆI

04.07.2010.

Organizatori

Zadružni savez Republike Srpske Banja Luka
i
Poljoprivreda zadruga "Agrojapra" Donji Agići

Pokrovitelj

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade RS

Suorganizatori

Opština Novi Grad
i
"Jaren produktutvikling" kursni centar, Donji Agići

Medijski pokrovitelj

dnevni list "Fokus" - prilog "Selo" Banja Luka

Biblioteka
DOKUMENTA
1

Glavni i odgovorni urednik
Radovan JOVIĆ

Urednik izdanja
Vidosav ĐURĐEVIĆ

Pripremili
Ranko PRERADOVIĆ
Alen DŽINIĆ
Vidosav ĐURĐEVIĆ

Stručni saradnici
Rajko KULAGA
Milovan ANTONIĆ

Grafička oprema
Viktor VESELINOVIĆ

Lektor
Jasna SMAJLOVIĆ

ZADRUGARSTVO IMA NADE

Prvi Sajam zadružnih proizvoda RS
DONJI AGIĆI
04.07.2010.

Banja Luka, 2010.

Na početku tradicije

Kada je iz "Agrojapre" od direktora Milovana Antonića potekla inicijativa da se u toj zadruzi, u Donjim Agićima, održi Prvi sajam zadrugarskih proizvoda, izgledalo je da je ogromna razdaljina do njene realizacije. Ali, Zadružni savez Republike Srpske je, prihvatajući ideju i suorganizaciju Sajma, prihvatio zaista veliku, zajedničku obavezu. I započeli smo organizovanje sajma, krenuvši od ideje, preko načelnog programiranja, do konačnog, čvrstog ostvarenja. U tom smislu podržali su nas svesrdno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Vlade RS i Opština Novi Grad, a s nama su se našli, ne samo aktivisti i članovi Organizacionog odbora, nego i mnogi drugi istomišljenici.

Za Međunarodni dan zadrugarstva, 4. jula 2010. godine, u Donjim Agićima, u krugu našeg domaćina, zadruga "Agrojapra", u prelijepi dan, okupili smo se na Prvom sajmu zadrugarskih proizvoda. Mnogi pozvani se nisu odazvali, ali dvadesetak pojedinaca i zadruga sasvim je dovoljno ostvarenje ukupnog programa koji smo postavili da bismo manifestaciju ovakvom održali. Predstavnici opštine domaćina, resornog ministarstva Vlade, Narodne skupštine RS, organa te skupštine iz bošnjačkog naroda, međunarodnih organizacija, predstavništava i udruženja, zadrugarskih asocijacija i naučnih institucija RS, FBiH i Srbije i drugi uglednici, sa zadrugarima i stručnjacima iz ove oblasti, blizu dvije stotine, učvrstili su uvjerenje da će ne samo sajamska izložba, nego i razgovor za okruglim stolom na temu "Mjesto i uloga zadruga u agrarnom i seoskom razvoju", biti onako kako smo programirali, željeli i htjeli.

Vrijedni domaćini u tek obnovljenom Zadružnom domu "Agrojapre" gdje će se netom održati tematski dio Sajma, priredili su etnomuzejску izložbu, koja je ovom zgodom otvorena i predana na korištenje

istraživačima, etnologima i radoznavcima, koji u budućnosti navrate u Japransku dolinu. Sajamsku izložbu posjetilo je mnoštvo posjetilaca iz ovog dijela novogradske opštine, a razgovor za okruglim stolom, čiji sadržaj, kao i učesnike Sajma predstavljamo ovom skromnom knjigom, potvrdio je ozbiljnost i zanimljivost tematike kojom su se učesnici i gosti Sajma tog dana bavili. Na neki način i dnevni list "Fokus" iz Banje Luke dao je svoj doprinos ne samo kao medijski pokrovitelj ovog sajma, nego i predstavljanjem javnosti svog godišnjaka "Naše selo".

Otvorena je, dakle, nova stranica zadrugarstva i našeg opšteg bavljenja selom u Dolini Japre i ova će sredina, domaćin, u budućnosti biti znana i kao sajamsko središte. Možda to i nije nešto naročito veliko, ali ako se zna da je riječ o poljoprivrednim, zadrugarским proizvodima, ovog puta stiglim iz RS i FBiH, a ubuduće i iz drugih sredina regiona, onda je to veće i od najvećih, drugih manifestacija. To tim prije što su sve ovo ovdje, što smo tog dana imali i programski ostvarili, sopstvenim snagama spremili sami zadrugari i njihovi prijatelji. Zadrugarstvo je velika, ljudska potreba, možda po mnogo čemu najznačajnija, a jedan je od učesnika Sajma označi bliskom porodici. Toliko šarenila, ozbiljnosti, ljepote i neobičnosti na jednom mjestu, zaista je značilo veoma mnogo. I ubuduće neka tako bude, a činićemo sve da obećanje ostvarimo i program proširimo, svi zajedno bićemo svjedocima traganja za još jednom tradicijom na selu, u našim plodnim, rodnim ali i ziratnim selima. Sajam je opravdao svoj cilj, a mi ćemo opravdati namjere ako nastavimo i dogodine!

Dragan KULAGA,
predsjednik Zadružnog saveza RS

Podsticaj buđenju sela

U posljednih desetak godina zadrugarstvo na ovim prostorima ponovo je krenulo. Novi koraci našeg zadrugarstva su često slabi i nesigurni. U prethodnim godinama došlo se i do sopstvenih iskustava koja se kombinuju sa dobrim primjerima i iskustvima iz starog zadrugarstva, ali i modelima zadruga koje su stvorene i razvijane u Evropskoj uniji. U neku ruku tako se naslućuju konture našeg sopstvenog razvoja zadrugarstva.

Iako još uvijek skromnog obima proizvodnje i finansijskog učinka, pojedine zadruge već su na tržištu sa svojim prepoznatljivim proizvodima koje odlikuju autentičnost i kvalitet. Većina tih proizvoda mogu se vidjeti i oprobati na štandovima našeg Prvog sajma zadružnih proizvoda.

Ma kako se do tih finalnih proizvoda teško dolazilo, mi smo ubijeđeni da su to, gledano sa stanovišta savremene Evrope koja žudi za zdravom hranom, vrhunski prehrambeni proizvodi jer su sto posto prirodni.

Još kad bismo mogli stvoriti dobar izvozni marketing koji bi ostvario izvoz naših proizvoda, naša zadružna a time i agrarna i ruralna budućnost bila bi mnogo svjetlija.

Tom cilju je podređeno i naše sadašnje okupljanje, naš ovogodišnji – Prvi sajam zadružnih proizvoda kao i okrugli sto posvećen temi razvoja zadrugarstva, gdje ćemo svake godine na Međunarodni dan zadruga, prve subote u julu, jedni drugima, zatim našim poslovnim partnerima ali i javnosti pokazivati naše proizvode koji su najočigledniji dokaz naših dostignuća.

Ove godine, sticajem okolnosti, sajam će se održati u nedjelju 4.

jula. Naša je želja da ovaj sajam u Donjm Agićima preraste u tradicionalni, u svojevrstnu smotru zadružnog i ruralnog stvaralaštva koji bi se održavao od trećeg do petog jula svake godine.

Ovo okupljanje će nam pomoći da se bolje snađemo i da u budućnosti pravimo hrabrije korake.

Milovan ANTONIĆ,
domaćin sajma

PRVI SAJAM ZADRUŽNIH PROIZVODA
REPUBLIKE SRPSKE, DONJI AGIĆI

Novo ime japranske doline

Zahvaljujući prvoj uspješno organizovanoj sajamskoj manifestaciji, na kojoj je dvadesetak zadruga iz RS i okruženja izlagalo proizvode, Japranska dolina će od ove godine biti upisana na mapi i u kalendaru kao nova sajamska smotra

Odvajkada je dobro znana Japranska dolina po vrijednim zadrugarima, dobrim domaćinima i poljoprivrednim proizvođačima. U ona daleka vremena, za socijalističke Jugoslavije, ovamo se dolazilo da se vidi šta to radi i kako privređuje Dragan Antičić, godinama najbolji jugoslovenski zadrugar i njegovi brojni zadrugari, stanovnici sela u cijeloj dolini prelijepe rijeke Japre. Ta se tradicija nekako nastavlja poslije ovog rata, kad u ovoj dolini, u Donjim Agićima, oživljava zadrugarstvo zadržugom "Agrojapra". Osnivač je, ko bi drugi, do Milovan, sin Draganov, znani Antičići. Za deceniju, koliko crnči na udruživanju ne malog broja zadržugara, a sada ih je više od 260, on oživljava sela u dolini Japre.

U budućnosti će ovaj prostor ponijeti i novo sjajno značenje: sajamski centar i to zadržugnih proizvoda! Ovdje je, naime, uoči petog jula, Međunarodnog dana zadržugarstva, održan Prvi sajam zadržugnih proizvoda Republike Srpske. Pozdravljajući drage goste, zadržugare i posjetioce, agronom Nada Nešković-Railić, pomoćnik direktora "Agrojapre" je kazala:

"Imam izuzetnu čast, u ime organizatora Sajma, Zadržugnog saveza RS i zadržuge "Agrojapra", da pozdravim sve naše goste, prijatelje zadržugarstva; počecemo od najviših funkcija: evo, da pozdravim dragoog nam

gosta, Dževada Osmančevića, predsjedavajućeg Vijeća naroda RS koji nam je i ranije bio u posjeti, podržavajući nas. Takođe s radošću pozdravljam i dr Fuada Turalića, senatora RS i prisutne narodne poslanike. Pozdravljam i naše drage pokrovitelje – pomoćnika ministra poljoprivrede u Vladi, Zorana Kovačevića, kao i predstavnike ovog ministarstva koje ima izuzetno razumijevanje za sve nove pokušaje u poljoprivredi, za zadrugarstvo, a posebno za našu zadrugu. Pozdravljam takođe predstavnike Privredne komore RS i Poljoprivrednog instituta RS.

Pozdravljam dragog gosta, a i domaćina, suorganizatora, gospođu Snježanu Railić, načelnika opštine Novi Grad, kao i suorganizatora –

dragog gosta iz Mostara, Dragog Žuju, predstavnika norveškog projekta za razvoj zadrugarstva u BiH koji su pružili najznačajniju podršku za deset zadruga među kojima je i "Agrojapra".

Srdačno pozdravljam i gospođu Radu Svitlicu, predstavnicu američko-švedskog projekta Farma. Najsrdačnije pozdravljam i naše izlagače, drage goste, zadrugare iz Hrvatske, Federacije BiH i Republike Srpske, kao i sve druge posjetioce koji svojim prisutvom uveličavaju ovu manifestaciju..."

Potom je na svetkovini otvaranja sajamske manifestacije besjedila Snježana Railić, načelnik opštine-domaćina:

"Pozdravlajući vas s radošću i zahvalnošću što ste danas ovdje, že-

lim naglasiti da se ovim primjerom, a naročito primjerom domaćina, zadruga "Agrojapra", može ostvariti ta uloga zadrugarstva i u ovom tranzicijskim traganjima za novinama. Uspjesi "Agrojapre" su, zapravo, uspjeti zadrugarstva i ove organizovanosti na području čitave novo-gradske opštine. Toliko je novina u sadržaju ove zadruge i zadrugarstva uopšte, da lokalna zajednica više ne može tek tako posmatrati taj razvoj, nego u njemu može ozbiljno učestvovati. Pogovoto kada se u ovaj vid zadrugarstva na selu, kakvo je primjerice "Agrojapre", svrstavaju i drugi oblici privređivanja osim poljoprivrede, kao što su seoski turizam, koji ćemo podržavati i razvijati ..."

Sajamsku manifestaciju je svečano označio otvorenom pod ministar u Vladi RS Ministarstva za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo, gospodin Zoran Kovačević, naglašavajući da se u poljoprivredi i selu, odnosno u agraru uopšte, kriju ogromni potencijali za ukupan razvoj, koje će Vlada RS razumijevati i podsticati. Biranim riječima kazivao je o domaćinu Sajma, zadruzi "Agrojapra" i njenom prvom čovjeku, direktoru i osnivaču Milovanu Antoniću.

Poslije svetkovine otvaranja, učesnici Sajma posjetili su etno-muzejsku postavku u nov oobnovljenoj zgradi Zadružnog doma Donji Agići, čiji eksponati predstavljaju agrarni razvoj doline Japre od 1945. godine do danas, ali su i svojevrsan prikaz istorijskih kretanja u ovom

kraju. Zgrada Zadružnog doma "Agrojapre" obnovljena je uz pomoć Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Vlade RS, norveške organizacije "Jaren produkt tvikling", Ministarstva za izbjegla i raseljena lica i sopstvenim sredstvima zadruge. Osim stalne etno-muzejske postavke tu je kursni centar i mjesna biblioteka.

Sjatile se, dakle, mještani, došli gosti iz zemlje i susjedstva, da ne kažemo da su Srbija i Hrvatska, primjerice, neko inostranstvo, pa svi skupa svetkovasmo jedan od onih lijepih, rijetkih dana. Uz program sajmovanja, ali ponajviše u razgovorima, dogovorima, razmjenom iskustava i ćaskanjima, vrijeme je prošlo, što se ono kaže, kao dlan o dlan. Uz lijepu riječ, domaćin je pripremio i dobru kapljicu, a izlagači, svako za sebe, bijaše ih dvadesetak, svoje proizvode i, naravno, obrazli piće. Kao nekada i kao za najsrećnijih vremena!

Upriličen je i zanimljiv tematski razgovor za okruglim stolom na temu "Mjesto i uloga zadruge u agrarnom i ruralnom razvoju", koji je vodio domaćin Milovan Antonić, uvodna izlaganja saopštili su prof. dr Zorka Zakić, Ekonomski fakultet, Beograd, dr Željko Vaško, Poljoprivredni fakultet Banja Luka i Zoran Kovačević, podministar u Ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Vlade RS. U diskusiji je učestvovalo dvadesetak učesnika.

Na Prvom sajmu zadružnih proizvoda Republike Srpske, koji je održan u Donjim Agićima, u opštini Novi Grad, svoje mjesto, pored petnaestak zadružnih organizacija i desetak individualnih proizvođača iz Srpske, Federacije BiH i Hrvatske koji su izložili svoje proizvode, našao se i prvi broj godišnjaka "Naše selo" dnevnih novina "Fokus" iz Banje Luke, medijskog pokrovitelja Sajma. Godišnjak, čiji su priređivači Vidosav Đurđević, Alen Džinić i Ranko Preradović, promovisan je u okviru Sajma, a o njemu su govorili direktor "Fokusa", Zoran Šarenac, zamjenik ministra poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva RS, Zoran Kovačević i direktor "Marketinga, izdavača, Vlado Ševarika.

Tako, dakle, ovaj prvi Sajam zadružnih proizvoda RS prozva prelijepe krajeve i krajolike sajamskim, pa je Japranska dolina – sajamsko sjedište i stjecište. Baš onakva, zadrugarska, kako je i osnovana, odnosno u kojem joj je smislu data prilika da odskoči od ostalih i u ovom bitnom opredjeljenju za jačanje i anženje zemljoradničkog zadrugarstva. Ono je ovdje duže od pola vijeka i ima duboke korijene, a za novo opredjeljenje, ovo sajamsko, vašarsko, kako kome volja nek izvoli, osvojeno je prvo slovo sajamske azbuke. Valja dalje u savladavanju dosta teških poslova koji predstoje u usavršavanju i ustaljivanju sajamske manifestacije. Da se primi novo ime Japranske doline!

OKRUGLI STO

**Mjesto i uloga
zadruga u
agrarnom i
ruralnom razvoju**

Kako do evropske organizacije

Voditelj okruglog stola Milovan Antonić u ime domaćina sajma Zadružnog saveza RS i zadruge "Agrojapra" pozdravio je goste i obrazložio teze za raspravu kroz uvodnu riječ:

"Najprije bih želio da naglasim da su zadruge važne zato što imaju: ekonomsku funkciju u razvoju poljoprivrede i ruralnog prostora; socijalnu funkciju zato što jedino one mogu ako su potpomognute subvencijama Vlade spasiti od propadanja male proizvođače kojih je najviše; edukativnu funkciju jer je znanje za razvoj ovog sektora vrlo važno i političku funkciju jer se snažnim razvojem zadruga može unaprijediti ekonomija cijelog regiona. Stoga želim da kroz tri uvodna izlaganja i raspravu na ovom okruglim stolu pokušamo dati nekoliko odgovora na slijedeća pitanja: Zašto se i pored dobre tradicije većina zadruga gasi i propada. Zašto je zadrugarstvo nerazvijeno i kako ga unaprediti, obnoviti i razvijati? Kakva je u tome uloga Vlade i Ministarstva, zadružnih saveza, zadruga i zadrugara? Mislim da na ovom okruglom stolu treba da damo odgovor na pitanje, kojim mjerama zaštititi malog proizvođača od kojih najviše zavisi opstanak našeg sela. Pritom mislim na niske otkupne cijene mlijeka i drugih proizvoda, te oštre kriterije u vezi sa kvalitetom i količinama. Mislim da treba da ukažemo i na prepreke sa kojima se suočavamo na domaćem tržištu u vezi sa plasmanom kod trgovačkih lanaca i uopšte, a pogotovo u izvozu naših proizvoda, koji je za sada praktično nemoguć, zbog čega nam dosta proizvoda propada. Želim da čujemo u kojim zemljama su napravljani pomaci kako bismo dobra iskustva uzeli za sebe i sopstveni razvoj. Na kraju, naša je želja da ova sajamska manifestacija zajedno sa održavanjem okruglog stola pre-raste u tradicionalnu smotru zadružnog i ruralnog stvaralaštva, koja bi

se održavala svake godine u združnom krugu "Agrojapre" i trajala dva do tri dana. Tako bismo imali i više vremena za tematske radionice na okruglom stolu. Predlažem da za naredni okrugli sto već sad počnemo razmišljati o temi: "Pripreme zadruga za evropsko tržište", s posebnim osvrtom na glavne prepreke izvoznoj ekspanziji, nedostatku znanja o međunarodnom marketingu i vanjskoj trgovini, prilagođavanju standardima EU, pronalaženju ino partnera i formiranju izvoznih grupa."

Prof. dr ZORKA ZAKIĆ,
Ekonomski fakultet, Beograd
(Uvodno izlaganje)

Sadašnjost i budućnost zadrugarstva u EU

Osvrt na vremensku dimenziju svetskog zadružnog pokreta

Zadružna ideja, smeštena u zadružni pokret, već uspešno prati svoj trećevekovni hod. Za razliku od brojnih drugih pokreta koji imaju ograničeni rok (obično do ispunjenja postavljenih ciljeva), *zadružni pokret je projektovan tako da podrazumeva neograničeno vreme postojanja.*

To i jeste razlog da su stavovi istaknutih mislilaca zadružnog pokreta iz proteklog vremena prisutni i u aktuelnim promišljanjima o za-

drugarstvu kao posebnom sektoru privređivanja, kako u razvijenim zemljama, tako i u onim u razvoju ili u tranziciji.¹

Povodom obeležavanja Međunarodnog dana zadrugarstva (4. jula 2010) prigodno je da se istaknu osnovne ideje zadružnog pokreta koje ga čine *pokretom za sva vremena*. U tom kontekstu mogu se navesti trajno važeće pouke sročene na osnovu stavova velikana zadružne misli među kojima su najznačajnije sledeće:

- *Zadružni pokret* (koji u međunarodnim razmerama traje preko 160 godina, a kao takav programiran je kao *pokret za svagda*) potvrđuje da *on* može odigrati značajnu ulogu u usmeravanju ukupnog razvoja svake zemlje.

Zadrugarstvo, kao zakonski priznat treći sektor privređivanja predstavlja *uspešnu alternativu* privatnom (korporativnom) i javnom sektoru u zemljama razvijene tržišne ekonomije, a u nedovoljno razvijenim zemljama i onim u tranziciji ono predstavlja *poželjan model za udruženo "samozapošljavanje"*.

Budući da svet do danas nije izmislio ništa bolje od zadružne ideje, postoji opšta saglasnost da je *svako društvo koje zanemaruje potrebu ljudi da se udružuju osuđeno na nazadovanje*.

Kao poseban sektor privređivanja, čije poslovanje nije motivisano isključivo maksimizacijom profita, zadrugarstvo može postati sredstvo za izgradnju društva koje ne bi u potpunosti izgubilo dimenziju *pravde za sve ljude*.

Savremeni trendovi u evropskom zadrugarstvu

Posmatrano sa istorijske tačke gledišta Evropa predstavlja kolevku onog zadružnog pokreta čiju priznatu predvodnicu označava prva potrošačka zadruga koja je osnovana 1844. godine u Roždelu, malom mestu blizu Mančestera u Engleskoj. Od tada do danas ovaj pokret je imao svoje uspone, ali i padove - što je uvek zavisilo od različitih ambijentalnih uslova bilo na širem globalnom ili užem lokalnom nivou. Uprkos pojavama različitih kriznih situacija zadrugarstvo u skoro svim demokratskim industrijalizovanim zemljama Evrope uvek je uspevalo da prevaziđe izazove i ostvari dugotrajne trendove progressa. U početnim fazama razvoja zadružnog pokreta obilato ga je podsticala i država pomoću različitih olakšica kao što su poreske obaveze ili povoljnija kreditna politika.

¹ Među poznatim imenima zadružnih mislilaca ističu se sledeća: P. Worbas, L. Marcus, V. Watkins, A. Laidlaw, D. Thordarson i dr.

Danas u ovim zemljama zadružni pokret ne može da računa s takvom vrstom političke podrške kakvu je nekada imao. Naime, vlade su sve manje u mogućnosti (i sve manje su voljne) da utiču na ekonomske, socijalne i legalne okvire u kojima njihovi građani žive. To se naročito odnosi na zadružne organizacije - što zadružni pokret u ovim zemljama dovodi pred posebni izazov: mora ozbiljno da preispita razloge svoga postojanja i pri tome da osmisli pravi odnos s državom. Zadruge su svuda forsirane da preispitaju šta one rade i zašto to rade. Pre svega, istražuju se novi načini privlačenja kapitala. Zatim, zadruge se reorganizuju kako bi mogle efektivnije opsluživati svoje članstvo. Posebno se insistira na razvoju novih pristupa kooperativnom marketingu gde se često javljaju zajednička (međuzadružna) ulaganja. Tu su i intenzivna tražanja za novim kooperativnim aktivnostima, u nekim slučajevima čak i izvan nacionalnih granica, kako bi se zadrugarstvo što uspešnije suočilo sa izazovima koji dolaze iz spoljnog sveta koji su oličeni u kapitalističkoj konkurenciji. Međutim, krajem 20. veka ovi izazovi spoljnog sveta nisu bili najozbiljnija pretnja zadrugarstvu, već je to bila sve veća pojava obeshrabrenosti zadrugara. To je, u stvari, svojevrsna dilema i nesigurnost oko pitanja "šta zadružni pokret može da ponudi savremenom svetu"?

Dvodecenijski proces preispitavanja i inoviranja savremenog zadružnog pokreta, sproveden kroz važne međunarodne istraživačke studije, stvorio je osnove za ozbiljne zaokrete u ovom pokretu koji su prezentovani i usvojeni na jubilarnom Kongresu Međunarodnog zadružnog saveza u Mančesteru 1995. godine (International Cooperative Alliance - ICA, osnovana 1895. godine u Londonu). Na ovom kongresu ICA je pokrenula kompletno preispitivanje vrednosti i principa koji karakterišu zadružni pokret širom sveta. U tom smislu, usvojen je dokument koji se odnosi na Identitet zadružnih organizacija koji, kao što se vidi iz priloženog prikaza identiteta, uključuje tri osnovne komponente kooperative: definiciju, vrednosti i principe.

Identitet kooperativa za 21. vek (ICA 1995.)

- *Definicija zdruge:* zadruga je autonomna asocijacija lica dobrovoljno udruženih sa ciljem ostvarenja njihovih zajedničkih ekonomskih, socijalnih i kulturnih potreba i želja kroz zajednički posedovno i demokratski kontrolisano preduzeće.

- *Zadružne vrednosti:* predstavljaju sistem vrednosti zadruž-

nog pokreta na kojima počiva svaka zadruga, među kojima su samopomoć, demokratija, jednakost, pravednost, solidarnost i samoodgovornost. U skladu sa tradicijom utemeljivača ovih vrednosti zadugari takođe uvažavaju etičke vrednosti kao što su poštenje, otvorenost, društvena odgovornost i briga za druge. Priznavanje svih ovih vrednosti je od primarnog značaja za zadružne principe.

- *Zadružni principi*: predstavljaju osnovno uputstvo (smernice) pomoću koga zadružne organizacije u praksi primenjuju zadružne vrednosti. Na jubilaranom ICA Kongresu (1995.) predstavljana je treća, najnovija (revalorizovana) generacija zadružnih principa koju čini sledeći skup: (1) dobrovoljno i otvoreno članstvo; (2) demokratska kontrola od strane članova zadruge; (3) ekonomska participacija članova zadruge; (4) autonomija i nezavisnost; (5) obrazovanje, obuka i informisanje; (6) međuzadružna saradnja; (7) briga za zajednicu.

Kada je reč o značaju zadrugarstva u evropskim zemljama na ras kršću 20. i 21. veka najbolji uvid može se steći preko sledećih pokazatelja:²

Deluje više od 90 nacionalnih zadružnih asocijacija.

Oko 290.000 kooperativa udružuje oko 20 miliona porodica.

Preko 140 miliona članova različitih kooperativa predstavlja 17,5% ukupne populacije (800 mil. stanovnika).

Zemlje članice EU-15 imaju preko 83 miliona članova različitih kooperativa (što predstavlja preko 22% ukupne populacije).

Različite kooperative zapošljavaju oko pet miliona ljudi što čini ekvivalent broju radnih mesta koja je kreiralo 25 najvećih evropskih poslodavaca.

Prema broju kooperativa po sektorima redosled je sledeći: tercijalni 46%, primarni 38% i sekundarni 16%).

Izložene činjenice o snazi zadružnog pokreta na prostoru Evrope predstavljaju osnovu za dalji njegov razvoj uz stalno istraživanje načina prilagođavanja ambijentalnim uslovima. Kroz trajno (inovativno) *zadružno obrazovanje* pojedinac, kao član kooperative, stiče saznanje da sam ne može postići bolje rezultate od onih koje ostvaruje udružen. To se naročito odnosi na korišćenje sve skuplje nove tehnologije za obavljanje individualnih aktivnosti. Savremeno kooperativno zajedništvo je

² Podaci se odnose na 41 zemlju. Izvor podataka: Z. Zakić (2000), *Koop menadžment*, Duvan Preving, Beograd, str. 107.

od izuzetnog značaja pri nastupu na tržištu. Time se potvrđuje osnovna ideja zadrugarstva: "Ljudi rade zajedno". Ova ideja je sve više prisutna u međuzadružnoj saradnji gde se, na primer, zajedničke nabavke obavljaju preko određene zadruge, ili se zajednička prodaja vrši preko neke druge zadruge. U fokusu savremene međuzadružne saradnje je i zajedničko uskladištenje zadržnih proizvoda.

Savremene trendove u evropskom zadrugarstvu karakteriše sve masovnije prisustvo *viših oblika povezivanja kooperativa i specijalnih farmerskih udruženja*, preko kojih je olakšano lobiranje kod države za povoljnije uslove privređivanja u oblasti agroprivrede. Značaj ovih oblika povezivanja je tim veći što jedan pojedinac istovremeno može biti član obe organizacione forme čime se uvećava njegov motiv za kooperativno delovanje.

Primetno pogoršanje položaja poljoprivrednih kooperativa na rasršću dva stoleća zahtevalo je radikalizaciju u traženju izlaza iz postojećeg stanja. Taj izlaz moguće je naći u *nadnacionalnom povezivanju* koje je uspešno samo u slučaju masovnije vertikalne integrisanosti gde se radi o međunarodnom nivou kooperativnog povezivanja. Dobar primer ove vrste integrisanosti jeste "Danska Kruna". Sličan primer integrisanosti poljoprivrednih kooperativa na prostoru EU nalazi se u zvanično prizatom predstavničkom telu svih poljoprivrednih i ribarskih kooperativa pod nazivom "Generalni komitet za poljoprivrednu saradnju u EU" (General Committee for Agricultural Cooperation in the European Union - COGECA).

Među savremene trendove u zadrugarstvu EU može se svrstati i sve veća pojava *spajanja* zadržnih organizacija unutar svih njihovih pravnih formi. Ova spajanja kooperativa često su motivisana povoljnijim uslovima korišćenja finansijske podrške iz posebnih fondova EU za razvoj zadrugarstva. U novim članicama EU ove trendove karakteriše pojava *inicijativa nacionalnog povezivanja*. Kao primer može se navesti Savez potrošačkih zadruga, koji je predstavničko telo ovih zadržnih organizacija na prostoru Mađarske, Slovačke i Češke. Osnovni cilj ovog saveza je suprotstavljanje konkurenciji supermarketa.

Savremene trendove u zadrugarstvu EU dopunjuje i pojava novih kooperativa u obliku *radno-socijalnih organizacija* koje su pogodne za zapošljavanje članova kooperativa. Vlasnici kapitala su posebno zainteresovani da koriste ovakvu ponudu radne snage (nema bolovanja, nema štrajkova).

Na kraju, među savremene trendove u evropskom zadrugarstvu svakako treba uključiti i sve izraženije *tendencije modifikovanja klasič-*

nog poimanja kooperative. Naime, reč je o pojmu zadruga kao društvu lica i kapitala. U novim ambijentalnim uslovima poslovanja kooperative su pred dilemom: čemu sada dati prednost pri donošenju odluka? Ove dileme se obično svode na modifikovanje principa "jedan član-jedan glas". U slučaju odluke povećanja broja glasova u skladu s visinom kapitala obično se uvode dogovorna ograničenja u broju glasova.

Kada je reč o pojavnim tipovima kooperativnih organizacija na evropskom prostoru može se zaključiti da su uočljive četiri vrste ovih organizacija: lokalne, nacionalne, internacionalne i one koje se odnose isključivo na EU. Za potvrdu razvojnih trendova i statističkih profila kooperativa ovih vrsta mogu se uzeti primeri iz Italije, Švajcarske, Danske i EU kao celovitog prostora delovanja određene vrste kooperativnog organizovanja.

1. Lokalna italijanska specijalizovana kooperativa pod nazivom Cantina Cooperativa Vignaioli del Morellino di Scansano, čiju lični kartu čine sledeći fakti:³

Osnovana je 1978. godine, ali je počela s radom 5 godina nakon osnivanja posle perioda istraživanja potreba tržišta.

Intenzivna vinogradarska proizvodnja 152 proizvođača grožđa / oko 400 hektara vinograda / ispod 3 ha po zadrugaru.

Pored predsednika u kooperativi je zaposleno još samo sedam osoba (specijalisti za odgovarajuće aktivnosti kooperative).

Proizvodi oko 24.000 hektolitara vina.

1.920.000 komada boca od kojih je oko 1.660.000 od po 750 ml izvozi u Nemačku, Dansku, Austriju, Švajcarsku, Kanadu, SAD, Tanzaniju, Japan, Hongkong.

2. Nacionalna federacija zadruga "Migros" (Federation des cooperatives de Migros) čiji razvojni koreni datiraju od 1925. godine kada je ciriški trgovac Gotlieb Duttweiler, prodajući šest osnovnih proizvoda za domaćinstvo pomoću svojih pet kamiona koji su krstarili Švajcarskom, revolucionisao je trgovinu na malo. Isti trgovac pokreće saradnju sa farmerima iz Kantona Tičino 1933. godine kojom osigurava proizvodnju poljoprivrednih proizvoda za vlastite potrebe. Tako je nastala prva proizvodno-prometna zadruga "Migros".⁴ Odlike prave zadru-

³ www.cantinadelmorellino.it

⁴ Svi navedeni podaci preuzeti su iz Kočić Vugdelija V. (2010)- Zadrugarstvo u Švajcarskoj, zemljama EU i Srbiji, objavlj. u Agrarna i ruralna politika u DAES, Društvo agrarnih ekonomista Srbije, Beograd i sa sajta www.migros.ch

ge "Migros" poprima 1941. godine reorganizovanjem u demokratsku trgovinsku grupu (Migros Genossen Schaftsbund) sa sedištem u Cirihi. Neposredno posle toga udruženje dobija nacionalne dimenzije i počinje da funkcioniše kao federacija koju čini 10 zadruga s prostora cele Švajcarske, a koje danas imaju oko dva miliona članova. Interesantna je napomena da, iako svaka od ovih zadruga trguje samostalno, sve one posluju pod istim imenom "Migros".

Hronološke faze u razvoju "Migrosa" od kamion-radnje do giganta kooperativnog usmerenja mogu se prezentovati preko sledećih ključnih događanja:

- 1925. Kamion-radnje
- 1936. Politička partija
- 1941. Stvaranje zadruge
- 1957. Banka MIGROS
- 1963. Institut Gottlieb
- 1970. Prvi Migros tržišni centar
- 1986. Otvaranje turističkog centra
- 1998. On-line kupovina
- 2003. Gama Engagement

Kao nacionalna federacija kooperativa "Migros" danas predstavlja multifunkcionalni oblik kooperativnog integrisanja. Pored trgovine na malo i veletrgovine poseduje 14 fabrika za proizvodnju prehrambeno-konditorskih proizvoda (čokolada, kafa, testenine, meso i mesne prerađevine i dr.). Interesantna je napomena da "Migros" ne proizvodi, niti prodaje duvanske proizvode ni alkoholna pića. Vlasnik je banaka, benzinskih pumpi, škola, putničkih agencija, restorana, sportskih centara i dnevnih listova. Ima i vlastiti Naučno-istraživački institut pod imenom "Gottlieb Duttweiler". S preko 82.000 zaposlenih u oko 90 preduzeća, "Migros" je najveći poslodavac u Švajcarskoj. Ono što čini personifikaciju "Migrosa" kao kooperativnog oblika multifunkcionalnih usmerenja za uspeh u 21. veku jeste njegova posebna orijentacija na društveno-korisne aktivnosti. U tom smislu veći deo "Migrosovih" proizvoda spada u kategoriju onih koji direktno ili indirektno pomažu određenim stratumima potrošača u svim krajevima sveta, među kojima se izdvajaju tri ciljne grupe: relativno siromašniji, probirljivi i ekološki orijentisani potrošači.

Pored svih pozitivnih karakteristika "Migrosa", koje mogu poslužiti kao uzor sličnim nacionalnima asocijacijama u okviru zadružnog pokreta, ovaj kooperativni gigant ima i drugu stranu vlastite medalje. Njihovo učešće na tržištu EU je, zbog relativno malog obima ponude

proizvoda i usluga, ograničeno. Osim toga, sve su izraženiji nesporazumi između centrale i farmera. Naime, radi se o tome da poljoprivredni proizvođači iz manje razvijenih kantona ne mogu da plasiraju svoje proizvode na velika tržišta, kao što je na primer ciriško, upravo zbog praktikovanja sistema "de la region", koji podrazumeva plasman proizvoda samo u prodajnim centrima istog kantona.

3. "Danska Kruna" (Danish Crown) po svojim dostignućima predstavlja "pravu krunu" među zadružnim organizacijama širom sveta. Njen razvojni put započinje daleke, 1887. godine, sa osnivanjem prve Specijalizovane zadruge za uzgoj svinja koja uspešno posluje u tom obliku preko 7 decenija. Svoje nove razvojne pravce, s posebnom pažnjom na marketinšku funkciju, utemeljuje 1960. godine. Globalni ambijentalni uslovi za poslovanje zadružnih organizacija tokom poslednje decenije 20. veka postaju pravi izazov za "Dansku Krunu". To je dovodi do spajanja sa srodnim kooperativama 1998. godine. Obimniji integracioni procesi obavljani su 2002. godine tako da se proširuje lista vlasnika i suvlasnika kooperative, ne samo u Danskoj, već i na prostorima izvan ove zemlje. Tu su kompanije iz Velike Britanije, Poljske, Švedske i SAD.

"Dansku Krunu", kao internacionalni tip kooperative, koja uspešno posluje na području Evrope, Amerike i Azije karakterišu sledeće činjenice, koje se odnose na 2008. godinu:⁵

- Treća u svetu, najveća u Evropi
- Među tri najveća izvoznika mesa u svetu
- Najveći svetski izvoznik svinjskog mesa
- 16 klanica
- 92% proizvedenog mesa izvozi
- 3,9% ukupnog i 39% agrarnog izvoza Danske
- 15.000 farmera
- 23.500 radnika
- 270.000 junadi (57% u Danskoj)
- 19 mil. svinja (2,7 mil UK, PL, Švedska)
- 20.000 ovaca i jagnjadi.

Na kraju, među posebne pozitivne karakteristike poslovne grupacije pod nazivom "Danska Kruna" treba istaći brigu za dobrobit životinja, HACCP koji garantuje kvalitet i bezbednost proizvoda i etički kodeks u plasmanu vlastitih proizvoda.

⁵ ICA Coop, 300/2008.

4. Generalni komitet za saradnju u poljoprivredi EU (COGECA) takođe predstavlja poseban oblik zadružne organizacije koji je tipičan za međudržavnu saradnju u ovome domenu na području zemalja članica EU. To je krovna evropska asocijacija u službi nacionalnih zadružnih organizacija i njihovih članova farmera.

COGECA je osnovana 1959. godine u Hagu kada je imala šest članova koje su činile nacionalne zadružne organizacije iz poljoprivrede zemalja osnivača Evropske ekonomske zajednice (EEZ). Početkom 21. veka ova asocijacija broji 17 redovnih članova i četiri pridružena člana. Ima oko 30.000 zadružnih preduzeća, skoro 9 miliona članova kooperativa, preko 600.000 zaposlenih, promet u obimu od oko 210 milijardi evra, preko 50% akcija u sektoru snabdevača poljoprivrednih inputa (predfarmerski sektor), preko 60% akcija u preradi i marketingu poljoprivrednih proizvoda (postfarmerski sektor).⁶

Pošto je ova asocijacija zvanično priznata kao predstavničko telo svih poljoprivrednih i ribarskih kooperativa u EU, ona predstavlja opšte i specifične interese svojih članica vis-a-vis organa zajednice (Evropska komisija, Savet ministara, Evropski parlament, Regionalni komitet i dr.). U tom smislu, ova asocijacija učestvuje u pripremanju svih politika koje određuju institucionalne okvire za kooperative koje su integralni deo multifunkcionalnog modela evropske poljoprivrede. U okviru procesa integracije EU je razvila celi niz horizontalnih politika sa ciljem da zadovolji zahteve društva u više područja među kojima se naročito ističu: zaštita životne sredine, zaštita potrošača, kvalitet proizvoda i briga za dobrobit životinja. Tu je i politika ruralnog razvoja kojom se otvaraju nove perspektive određenim socio-ekonomskim kategorijama pojedina (naročito u pogledu direktnog ili indirektnog zapošljavanja), kao i preduzećima koja su uključena u prehrambeni lanac svake zemlje, pa i Zajednice kao celine. Od posebnog značaja je politika konkurencije EU, koja između ostalog, treba da garantuje fer uslove za konkurentnost farmerskih zadružnih asocijacija. Samo na taj način moguće je obezbedenje uloge kooperativa u stvaranju dohotka poljoprivrede na tržištu.

Poljoprivredne zadruge, kao zajednička preduzeća farmera koja su uključena u svoju krovnu asocijaciju, predstavljaju realnu garanciju budućnosti ovih proizvođača. One su svojevrsna zaštita farmera na tržištu: omogućuju im jaču pregovaračku poziciju koja se odnosi na ponudu, otкуп, preradu i plasman njihovih proizvoda.

Kroz saradnju na nacionalnim nivoima i evropskom nivou koope-

⁶ Svi podaci preuzeti su iz "COGECA: Agricultural Cooperatives in the EU-Issues and Trends" Bruxelles 2000, p. 4

rative su aktivno doprinele razvoju intra-trgovine EEZ i rastućoj ulozi EU na svetskom tržištu. Od samog osnivanja Zajednice ove kooperative su igrale pozitivnu ulogu u utemeljenju i unapređenju Zajedničke agrarne politike (Common Agricultural Policy - CAP) i evropske integracije uprkos mnogih kratkoročnih promena u politici koje su zahtevale prilagođavanje pratećim problemima. Poljoprivredne kooperative u EU, koje prezentuje COGECA kao njihov lobi, takođe i u budućnosti imaju za cilj podršku zajedničkim naporima u pogledu evropske integracije i širenju međudržavne saradnje unutar Evrope. Svi navedeni ciljevi su u skladu sa Statutom evropske kooperative.

Zadrugarstvo Jugoistočne Evrope: juče, danas i sutra

Posmatrano s duže i kraće istorijske distance, pa i u pogledu zatečenog stanja zadrugarstva bivših YU republika i drugih zemalja na prostoru Jugoistočne Evrope (bivše socijalističke zemlje sa centralnoplanskim sistemom upravljanja) danas se mogu izdvojiti sličnosti, ali i razlike između ove dve grupacije zemalja.

Kada je reč o *sličnostima* one se mogu sagledati preko sledećih činjenica:

Preforsirani model razvoja posle Drugog svetskog rata pod nazi-vom socijalistička industrijalizacija doveo je do dugogodišnjeg nazadovanja poljoprivrede zato što su iz nje nemilosrdno izvlačena tri viška - kapital, radna snaga i hrana. U tom smislu se često navodi činjenica da je industrijski kapital razorio selo u svim zemljama JIE.

Sve ove zemlje morale su da prođu razvojnu etapu nazvanu tranzicija (prelaz iz centralnoplanske u tržišnu ekonomiju).

Tokom pretpristupne faze za EU sve ove zemlje obavezno moraju da valorizuju adekvatnu ulogu i značaj zadrugarstva u okviru ruralne ekonomije (koja je prema definiciji u konceptu ruralnog razvoja daleko više od poimanja poljoprivrede).

- Pre sticanja statusa članice EU u svim ovim zemljama insistira se na ekonomskom povezivanju svih zadružnih oblika.

- Takođe se ističe obaveza inoviranja zadružnog zakonodavstva, mada se ono kao takvo retko primenjuje u praksi.

- U svim zemljama JIE zadrugarstvo je pred alternativom - renesansa ili marginalizacija.

- Siva ekonomija je kamen o vratu sistema regularnog funkcionisanja privrede.

Što se tiče *razlika* u pogledu reafirmacije zadružnog pokreta tokom tranzicije, odnosno tokom pretpristupne faze za članstvo u EU,

one su veoma uočljive na prostoru bivših YU republika i drugih zemalja JIE. Te razlike se mogu sumirati na sledeći način:

- Bivše YU republike su imale privredne organizacije pod nazivom zadruge. Međutim, najveći deo njih to je bio samo po nazivu zato što su najčešće bile utopljene u tzv. društvena preduzeća (kombinati su pojeli zadruge). Usled toga će redefinisane ovih zadruga biti otežano i dugotrajno, mada donekle različito od republike do republike.

- U ostalim zemljama JIE, posle raspada kolhoznog sistema u poljoprivredi, akcentat je na masovnom osnivanju novih kooperativa. To se pokazalo lakše i delotvornije nego redefinisane zadržanih organizacija u svim bivšim YU republikama, osim u Sloveniji.

- Izrazite su razlike u podsticajnim merama od strane države (poreske olakšice, pristup kreditima po povoljnijim uslovim i sl.) koje su daleko bolje na primer u Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj i drugim zemljama koje su u međuvremenu postale kandidati, a potom i članice EU.

- Donošenje inovirane zakonske zadržane regulative u većini YU republika je veoma sporo. To je posledica nedovoljne zainteresovanosti države da adekvatnim zakonom obezbedi povoljne ambijentalne uslove za poslovanje zadržanih organizacija, a time i njihov napredak u vršenju brojnih funkcija koje su korisne ne samo za članstvo zadruge, već i za društvo kao celinu.

Na osnovu analize sličnosti i razlika u domenu reafirmacije zadržane ideje na prostoru zemalja JIE mogu se izvesti i određeni zaključci. Pre svega, nesporni su benefiti od reafirmacije zadržanog pokreta kroz ublažavanje *bolnih posledica tranzicije* - što je potvrđeno u onim zemljama JIE koje su danas članice EU. Kroz različite forme novih kooperativnih organizacija pružene su mogućnosti zapošljavanja svih profesija s različitim nivoom kvalifikacija.

Da bi zadržani sektor dobio prave razvojne šanse u svim zemljama JIE od bitne važnosti je donošenje *strategije* što podrazumeva dugoročne globalne projekcije s akcentovanim koracima srednjoročnih i kratkoročnih prioriteta, koji se odnose na utemeljenje, odnosno očuvanje mesta i uloge zadržarstva u ukupnom privrednom razvoju počev od lokalnog nivoa, pa naviše.

Zarad postizanja konkurentnosti na relaciji zadruge-multifunkcionalne kompanije važno je poznavanje i uvažavanje definisanog identiteta kooperativa koji je usvojen od strane Međunarodne zadržane asocijacije (ICA), a na čemu insistira praksa savremene Evrope.

U domenu zadržarstva sa agrousmerenjem, važno je shvatanje i prihvatanje sve češće isticane razvojne hipoteze da će, pored ekologije,

najatraktivnije područje investiranja biti agroruralni kompleks koji se, ponekad pojednostavljeno, identifikuje s poljoprivredom.

Posebne šanse za afirmaciju zadružnog sektora pružaju se kroz orijentaciju zadružnih preduzeća u zemljama JIE na savremene metode iskorišćavanja alternativnih izvora energije kao što su samoobnovljivi izvori (sunce i vetar) i biogorivo.

Umesto zaključka

Ovaj rad je prezentovan na Okruglom stolu koji je održan u okviru Prvog sajma zadružnih proizvoda Republike Srpske u krugu PZ "Agrojapra" Donji Agići, Novi Grad. Budući da je manifestacija ovoga sajma posvećena obeležavanju Međunarodnog dana zadrugarstva (prva subota svake godine u julu) logičan je bio izbor teme koja se bavi paralelama u razvoju zadrugarstva zapadne i jugoistočne Evrope. Na osnovu prikazane analize ovih paralela mogu se izvući dva bitna zaključka:

1. Zapadnoevropsko zadrugarstvo karakteriše kontinualni razvojni put koji se, uz očuvanje zadružne tradicije, uspešno prilagođavao, odolevajući turbulentnim potresima i izazovima sveta koji se neprekidno menja. Zahvaljujući tome zadrugarstvo ovde danas predstavlja moćan sektor privređivanja koji se uspešno nosi u konkurenciji s korporativnim (privatnim) i javnim sektorom - koristeći često i pragmatsko partnerstvo s njima kako po horizontali (unutar zemlje), tako i po vertikalni (međunarodni nivo).

2. Zadrugarstvo u zemljama JIE (bivše YU republike i istočnoevropske zemlje bivšeg socijalističkog bloka) karakteriše diskontinuitet u razvojnom putu. On je nastao tako što je zadružni model razvoja zamenjen drugim oblicima udruživanja radnih ljudi: Negde je to kolektivizacija kolhoznog tipa, a negde je primenjen model podržavljenja zadružnih organizacija (bivše YU republike). Zbog tih razloga ove zemlje, tokom procesa tranzicije, su se našle na ozbiljnoj raskrsnici razvojnog puta zadrugarstva. Izbor ovoga puta označava postepenu afirmaciju zadrugarstva kao uspešnog sektora privređivanja ili njegovu marginalizaciju kojom se društvo, kao celina, osuđuje na svojevrsno nazadovanje.

Literatura i korišćeni Internet sajтови

1. COGECA: Agricultural Cooperatives in the EU-Issues and Trends Bruxelles 2000.
2. ICA Coop, 300/2008.

3. Kočić, Vugdželija V. (2010) - Zadrugarstvo u Švajcarskoj, zemlja-
ma EU i Srbiji, objavljeno u Agrarna i ruralna politika u Srbiji, DAES,
Tematski zbornik No 3, Beograd.

4. Nikolić, M. (2009): Evolucija zadružnog zakonodavstva u Euro-
pi, DAES, Beograd.

5. Simons, R. (2010): The Role and Potential of Co-operatives in
Economic and Social Development in Serbia, objavljeno u Agrarna i ru-
ralna politika u Srbiji, DAES, Tematski zbornik No 3, Beograd.

6. Ševarlić, M. Nikolić, M. (2009): Zadrugarstvo u tranziciji poljo-
privrede i ruralnom razvoju Srbije - komparacija s državama bivše SFRJ
i drugim evropskim zemljama, objavljeno u tematskom zborniku DAES
pod naslovom "Poljoprivreda i ruralna područja Srbije", Beograd.

7. Ševarlić, M. Nikolić, M. (2010): Stavovi direktora o zadružnim
savezima u Srbiji, objavljeno u Agrarna i ruralna politika u Srbiji, DAES,
Tematski zbornik No 3, Beograd.

8. Zakić, Z. Stojanović, Ž. (2008): Aktuelna promišljanja o zadru-
garstvu kao posebnom sektoru privređivanja, objavljeno u tematskom
zborniku Agrarna i ruralna politika Srbije - početna iskustva pridruž-
ivanja EU i predlog mera za 2009. godinu, DAES, No 2, Beograd.

9. Zakić, Z. (2000): Aktuelnosti iz zadružnog sektora Nove Evro-
pe, Ekonomski vidici 4/2000, Društvo ekonomista Beograda.

10. Zakić, Z. (2000): Koop menadžment - osnovni zadružni prin-
cipi i praksa, Duvan Preving, Beograd.

11. Internet sajtovi:

www.cantinadelmorellino.it

www.migros.ch

Dr ŽELJKO VAŠKO,
Poljoprivredni fakultet, Banja Luka
(Uvodno izlaganje)

Hrana kao strateško pitanje

Pošto je prof. dr Stevo Mirjanić, prvobitno planiran za uvodničara na ovu temu, oputovao u Beograd, preuzeo sam tu dužnost od njega i trebalo bi da vam, na neki način protumačim vezu između dva strateška dokumenta – Strategiju razvoja poljoprivrede i Strategiju ruralnog razvoja - kroz prizmu zadrugarstva. To je dosta široka tema a ja sam imao dosta kratko vrijeme za pripremu da bi se ona temeljno isrpjela. Ako krenemo od Strategije razvoja poljoprivrede, koja je donesena prije koju godinu pa iza sebe ima solidan period, ja bih podsjetio na nekih šest ciljeva, bitnih za ovu priču. Tu je najprije povećanje obima

i prilagođavanje strukture proizvodnje, optimalna iskorišćenje resursa kojima raspoložemo, prije svega onih u oblasti poljoprivrede, na čemu se bazira ukupan razvoj poljoprivrede. Tu je povećanje produktivnosti i konkurentnosti na tržištu koje valja uravnotežiti i, napokon, da se socijalno, materijalno, tehnološki i stručno osposobi poljoprivreda kako bi došla u priliku tržišnog, organizacionog i proizvodnog uključenja u evropsku, regionalnu ili svjetsku federaciju. Čini se, međutim, da ćemo prije ući u svjetsku federaciju nego li u Evropsku uniju.

Od jednog kolege, koji se bavi pitanjem zadrugarstva, čuo sam da je do sada zadrugarstvo najozbiljnije obrađeno i na najbolji način predstavljeno u smislu nekih preporuka u Strategiji razvoja poljoprivrede RS. Pod odjeljkom "Zadrugarstvo" se, između ostalog, potcrtava da, parafraziram, "postoji neshvatanje uloge i značaja zadrugarstva u poljoprivredi kao i otpor formiranju novih zadruga jer je, navodno, zadrugarstvo prevaziđen oblik udruživanja proizvođača", o čemu je i profesorica Zakić govorila. Potvrda da je zadrugarstvo, u inovativnim oblicima, prihvaćeno i postojano u svijetu a napose u Evropi, govori da je naše opredjeljenje u organizovanju zadrugarstva na dobrom putu. Ono što je Strategija razvoja poljoprivrede o zadrugarstvu rekla dovoljno nam govori o opredijeljenosti za tu vrstu organizovanosti. Ne bih, naravno, ovdje da ocenjujem do kojeg smo stepena tog organizovanja došli, što će biti, nadam se, predmetom naših diskusija danas, ali bih da podsjetim na tih dvanaest preporuka iz Strategije.

Na početku se navodi da je potrebno donijeti strategiju razvoja poljoprivrednog zadrugarstva što, čini se, još uvijek nemamo kao dokument. Drugo, valja nam utvrditi stvarno stanje u postojećim zadrugama na čemu se već radi, a o čemu će kolega Kovačević reći više, te osigurati konzekventnu primjenu zakona o zadrugama, osigurati provođenje zakona o povratu ranije oduzete zadružne imovine, uspostaviti kontrolu nad primjenom zakona o zadrugama i eliminisati postupke koji opstruišu ovu primjenu, postaviti savjetnika u Zadružnom savezu za osnivanje novih zadruga što bi značilo vrstu pomoći onima koji su krenuli u tom ptavcu organizovanja, formirati savjet za zadrugarstvo, uspostaviti čvršću saradnju Zadružnog saveza sa resornim ministarstvom i društvenim instancama, organima, organizacijama i međunarodnim zadrugama, kadrovski ojačati taj Savez, obezbijediti adekvatna sredstva za finansiranje Zadružnog saveza, obezbijediti sa resornim ministarstvom osnovicu edukacije zadrugara. Na kraju, kaže Strategija, valja nam učiniti nešto u smislu analiziranja stanja u nekim postojećim zadrugama radi prilagođavanju programskim i zakonskim odrednicama

organizovanja. Najopasnije je i najgore stihijno stanje, o čemu je i profesorica Zakić govorila, pa o tome valja ozbiljno i znalački voditi računa kako bismo išli pravim putem u zadrzgarstvu ovdje.

Drugi dokument Republike Srpske u ovom pogledu je Strateški plan ruralnog razvoja, usvojen prošle godine, s vremenskim okvirom do 2015. Prostor sela, rečeno našim jezikom, tog ruralnog područja, nije samo vezan za poljoprivredu, to je najšire gledano, kompleksan prostor, i ovaj dokument govori o njegovom opštem razvoju, pa ga tako moramo i shvatati. To je prostor gdje treba da ljudi žive i obavljaju sve potrebne aktivnosti. Tu su i poljoprivreda, i ekologija, i turizam i tolike druge aktivnosti koje na neki način "nameću" same zadruge. Sve ukupno čini kvalitet života na selu i na tom ukupnom razvoju se mora insistirati. Izdvojio bih, stoga, neke zanimljive pojedinosti iz Strateškog plana ruralnog razvoja Republike Srpske, što je naš Institut za ekonomiku poljoprivrede, zajedno sa Ministratsvom, bio značajno uključen. Mi smo uradili anketu 1.400 domaćinstava sa područja dvadeset opština Republike Srpske. Gledajući šta to sve zadruga na selu može da pruži a prema ovoj anketi, došli smo do ne baš lijepih rezultata: otkupne stanice ljudi imaju u 28 posto slučajeva, odnosno jednu četvrtinu, one su međusobno udaljene prosječno osam kilometara; poljoprivrednu apoteku ima manji broj, negdje 22 posto, udaljena osam kilometara; veterinarsku ambulancu 17 odsto udaljenih deset kilometara; stočnu pijacu ih ima 6,8 posto i udaljena je u prosjeku jedanaest kilometara i tako redom. Znači, to je ono što su, u onomadnom sistemu, ljudi dobijali od zadruga, ali u novom tržišnom ambijentu zadruge nisu mogle da se snađu i nastave te svoje aktivnosti, pa su to uglavnom ljudi izgubili, što govori i anketa. Zbog toga postoje dilemične ocjene, pa oko šezdeset posto ispitanika veli da im je stanje prosječno, a 59 posto da im se stanje pogoršava. I, napokon, o onome o čemu danas raspravljamo: na pitanje – koliko ih je u nekom udruženom obliku, u zadrugama, odgovorilo je svega pet posto da jeste, a tek 19 posto reče da su zadovoljni tim udruživanjem u zadrugu. Mnogo je ovdje prostora ne samo za rasprave, nego i aktivnosti koje će, konačno, dati vidnije rezultate. Ono što je još katastrofalnije jeste činjenica da je svega 3,5 ljudi koji prodaju svoje proizvode preko zadruga ili udruženja. Ta su se udruženja, na žalost, pojavila kao alternativa zadrugama a osnovana posredstvom međunarodne zajednice i to je u nivou mešetara, posrednika i nakupaca, o čemu valja voditi računa. Na naše anketno pitanje – šta bi najviše pomoglo domaćinstvu da bolje živi – pored svih insistiranja na organizovanosti tržišta i drugih oblika djelovanja, javlja se fenomen zadruga, tog vida

udruživanja, u kojem mnogi vide jedinu mogućnost pogleda u budućnost. Taj balans između poljoprivrednih proizvođača i nekoga ko nije zasnovao sebe samo i isključivo samo i isključivo na suštom profitu je, sazdan je, čini se u zadrugarstvu. Kroz taj se oblik omogućava domaćinstvima da ne žive samo od primarne, sopstvene proizvodnje u oblasti poljoprivrede, nego da razmišljaju mnogo šire.

Tu je, u navedenoj Strategiji, još šesnaest potciljeva, pedeset četiri mjere i tu su one osnovne mjere i ciljevi koje možemo prepoznati u praksi i uglavnom da direktno ili indirektno afirmišu organizovanje ljudi po zadružnim principima što je, prije svega unapređenje i uspostavljanje saradnje između proizvođača i prerađivača a što se u najvećoj mjeri na našim prostorima radilo preko zadruga. Taj cilj, na sreću, možemo naći u Evropskoj uniji u takozvanim zajedničkim organizacijama preko kojih se nastupa na tržištu, a tu je besplatna podrška prilikom organizovanja i registrowanja novih zadruga i udruženja, podrška razvoju udruženja i zadruga na bazi sufinansiranja realizacije njihovih projekata i programa i tako redom. Već dvije-tri godine u programu podsticaja resornog ministarstva naše Vlade postoje, na neki način, ekskluzivna sredstva namijenjena aktivnostima te organizacije proizvođača i, na žalost, često se godina završi a da ta sredstva ostaju neutrošena i prenose se u naredni period ili se preusmjere u neke druge namjere. Isto tako, podrška organizacijama pri otkupu poljoprivrednih proizvoda u smislu sufinansiranja potrebnih ulaganja, da se za to nabavi adekvatna oprema, objekti, te podrška učesću grupa poljoprivrednih proizvođača na lokalnim, regionalnim i međunarodnim sajmovima. Mislim da je ovaj naš sajam primjer koji valja slijediti i na svoj način podržavati.

Da rezimiram: oba ova strateška dokumenta su prepoznala zadruge kao bitan faktor, odnosno posrednika između, prije svega, sitnih poljoprivrednih proizvođača koji, kao takvi, sami, ne mogu ništa uraditi, te tržišnika koji u tom posredovanju vide svoje ali i zajedničke interese. Preko zadrugarstva se mogu prevazići brojne posljedice tranzicije u ovoj oblasti! To je teza danas ponavljana u različitim varijantama ovdje i daje povoda za ozbiljnu raspravu na našim okruglim stolovima i skupovima uopšte.

ZORAN KOVAČEVIĆ,
zamjenik ministra za poljoprivredu i šumarstvo Vlade RS
(Uvodno izlaganje)

Zadugarstvo kao nova vrijednost

Domaćin je dao zadatak svima pa i meni. Drago mi je da mogu da kažem u ime Ministarstva za poljoprivredu i šumarstvo Vlade RS nekoliko bitnih stvari koje su obilježile protekli period. Bitno je na početku potcrtati da je naše ministarstvo početkom 2007. godine, uz podršku Vlade, ovu temu zadugarstva generalno stavilo na viši nivo. Dobili smo konkretno određene zadatke i od Vlade, ali i mi u Ministarstvu smo htjeli, prije svega, da napravimo jednu čvrstu vezu sa Zadružnim savezom RS, s obzirom da je Zadružni savez nevladina organizacija. Nakon toga je urađen akcioni plan koji je resorno ministarstvo podrža-

lo, finansijski prije svega, u onom dijelu koji se odnosi na vanredne zadružne revizije. Zašto je to bilo toliko važno? Zato što je period ratni i početni, poslijeratni, bio obilježen jednom prazninom kad je u pitanju generalno - kontrola, rad i funkcionisanje zadruga. Dešavale su se razne stvari. Dakle, mogli bi smo navoditi brojne primjere, o tome šta se dešavalo sa zadružnom imovinom, pogotovo na prostorima gdje su zadruge bile devastirane iz raznoraznih okolnosti. Jednostavno, htjeli smo da pokrenemo aktivnosti koje bi nas dovele do pouzdanijih podataka kako bismo stvorili jednu kvalitetniju bazu podataka, s obzirom da se u javnosti na različite načine manipuliralo brojnim stanjem zadruga. Pogravalo se s brojem zadruga koje su registrovane, s brojem zadruga koje stvarno rade i funkcionišu. Tako je pored zadružne revizije koja je podržana, Zadružni savez RS je imao zadatak da provodi vanredne zadružne revizije. Vlada je donijela jednu odluku gdje je stavila zabranu na raspolaganje i zloupotrebu zadružne imovinom, s obzirom da su bile brojne nepravilnosti koje su se dešavale u velikom broju zadruga. Znači, imovina je devastirana i na razne načine otuđivana, a onda je Vlada RS formirala jednu komisiju koja je imala zadatak da pripremi i snimi stanje zadružne imovine u državnoj svojini. Jedan dokument je pripremljen i prosljeđen Narodnoj skupštini RS i poslanici su mogli da se upoznaju detaljno s brojnim podacima do kojih smo došli u toj zanimljivoj i vrlo bitnoj aktivnosti. Ja ću napomenuti samo dvije stvari koje su bitne kada je u pitanju podrška zadrugama i zadružnom sektoru. Prva stvar je zakonodavni dio, a druga je finansijska podrška.

Kada je u pitanju zakonodavni dio, u planu rada 2008. godine, mi smo imali zadatak da pripreмимо novi zakon o poljoprivrednim zadrugama Republike Srpske, jer važeći zakon koji je donesen 2003. godine, Opšti zakon o zadrugama, u prvom redu nije uspio da riješi pitanje imovine primjenom članova 94, 95. i 96. toga zakona. Htjeli smo da odvojimo poljoprivredno zadrugarstvo od ostalih oblika zadrugarstva, da ga podignemo na jedan viši nivo i da taj zakon tretira samo pitanje poljoprivrednih zadruga. Zakon je usvojen 2008. godine i nakon toga smo brzo krenuli s izmjenama i dopunama tog zakona i u protekla dvatrti mjeseca radili smo na pripremi vrlo osjetljivog pravilnika o uslovima i načinu davanja u zakup nepokretnosti zadrugama. Znači, krajnji cilj jeste to da se sva ta imovina, koja nije u funkciji zadruga, stavi u funkciju i da se potvrdi ono što je neprikosnoveno zadružno i ono što je društvena imovina. Treba da se potvrdi kroz regularan postupak i da se stavi na raspolaganje i u saradnji s lokalnim zajednicama. U ovom pravilniku je predviđeno da sva ta imovina bude upisana na lokalne zajednice, te

da se uz saglasnost ministarstva da provede postupak dodjeljivanja te imovine u zakup. Ovo je proces koji slijedi, na bazi tog zakona i očekujemo da će u narednih mjesec dana ovaj pravilnik biti završen i objavljen. Budući da je ovo podzakonski akt, za bilo kakvu dopunu i korekciju vrlo lako ga je korigovati, ako se neke stvari pokažu u praksi da nisu primjenjive. Ali, moram reći kada je komisija koju je Vlada formirala i kad je rađeno na snimanju stanja imovine koja je u državnoj svojini, uključene su sve institucije koje treba da daju svoju riječ i svoje mišljenje, znači počevši od zakonodavstva, Ministarstva pravde, Geodetske uprave itd. Imali smo i nekoliko okruglih stolova gdje su bili uključeni predstavnici svih tih institucija, ali i predstavnici iz struke, tako da smo zaista imali namjeru i uspjeli smo u tome da podignemo na jedan viši nivo pristup prema ovoj temi i upravo ovo sve što sam nabrojao jeste rezultat toga rada.

Mjere podrške i razumijevanja

Što se tiče finansijske podrške, bez obzira što je Strategija ruralnog razvoja Republike Srpske do 2015. godine usvojena prošle godine, mi u budžetu već imamo brojne mjere i ovo je četvrta godina u okviru mjera te podrške. Pored one grupe mjera gdje najviše novca ide iz budžeta, podrške proizvodnji i dohotku koja ide direktno poljoprivrednim proizvođačima, registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima, imamo i brojne mjere koje su usmjerene direktno na zadruge, na udruženja, razne oblike udruživanja, ali isto tako i one indirektno mjere koje su usmjerene na razvoj seoskih područja.

Vidjeli ste potencijal samo ovdje, u dolini Japre, na ovom prostoru: ja sam ovdje bio prije deset godina, nije bilo ni asfaltnog puta, ni mnogih ovih stvari uz put, a pogotovo ovdje na ovom mjestu, u Agićima. A, evo, u posljednjih nekoliko godina na bazi sufinansiranja i korištenja fondova iz drugih izvora, svi smo svjedoci šta se može uraditi i kako i na koji način možemo svi zajedno iskoristiti sredstva koja su nam na raspolaganju. Pored ovih redovnih mjera iz budžeta, imamo realizaciju nekoliko međunarodnih projekata na bazi kredita, a gdje smo na jasno definisanim projektnim područjima, isto tako radili na razvoju zadrugarstva i generalno na razvoju udruživanja poljoprivrednih proizvođača. Mogu slobodno reći da smo u tim projektima imali izuzetno dobre rezultate. Pokazali smo da može, ali to je tražilo dugotrajan i zaista naporan rad s onim krajnjim korisnicima, prije svega da shvate šta je to zadrugarstvo, da je zadruga nešto što njima treba, a ne nekom drugom.

I to je ono za što, mogu slobodno reći, sad na terenu, generalno gledajući, sa aspekta ministarstva, nemamo dovoljan broj kadrova na terenu koji će raditi u kontinuitetu s brojnim postojećim zadrugama, ali isto tako i novoformiranim. Zato koristimo podrške određenih projekata, međunarodnih, koji rade na ovim temama. Pokušavamo zajednički da organizujemo ili sufinansiramo razne obuke koje su usmjerene direktno na zadruge, poljoprivredne proizvođače i brojna studijska putovanja, ali, isto tako za nabavku i za kapitalne investicije. Svjež primjer imamo u Trebinju gdje radimo jedan pčelarski centar, koji će biti reprezentativan za taj region, ito na bazi sufinansiranja s jednom italijanskom međunarodnom organizacijom. Znači, dobar spoj sredstava iz budžeta i sredstava koja nam se nude sa strane. Brojna saradnja s domaćim nevladinim organizacijama isto tako je vrlo važna. Imamo desetak dobrih primjera i ove godine, ali je bilo i proteklih godina. S obzirom na primjenu strategije koja je usvojena prošle godine, Strategija ruralnog razvoja RS do 2015. godine potpuno je harmonizovana s mjerama Evropske unije. Naravno, sada bi trebalo da izradimo okvirni program na nivou BiH, je da je to jedan od uslova za korišćenje fondova iz pete komponente. Mi smo već otišli korak i ove godine koristimo princip raspodjele sredstava iz budžeta od 80 miliona konvertibilnih maraka, gdje smo se opredijelili da 50 odsto budžeta ide na direktnu podršku proizvodnji i dohotku, a 50 odsto na brojne mjere za razvoj seoskih područja. U prvom redu, sad govorim o prvoj grupi mjera unutar mjera za ruralni razvoj, a to je poboljšanje konkurentnosti gdje imamo podršku u kapitalnim investicijama, koja je prvi put došla do nivoa od 40 procenata povrata, što je željeni i ciljani procenat za takve stvari. Želimo da ostvarimo i veliki broj mjera koje indirektno utiču na poboljšanje uslova života u ovakvim sredinama, bez čega nije moguće napraviti iskorak, bez obzira na to što određena zadruga postigne u poslovnom smislu neke aktivnosti.

Na evropskom iskustvu

Generalno gledajući infrastrukturu i sve ono što je bitno za pristup tržištu i sve te brojne mjere se moraju uklopiti u ono što je zaista predviđeno kroz strategiju. Mogu slobodno reći da smo ponosni što smo uspjeli da uradimo takav strateški dokumenat koji je prošao proceduru i usvajanjem od strane Vlade i od Narodne skupštine Republike Srpske, jer nije postojao dugi niz godina. Ovo je strateško opredjeljenje koje može preko noći da se dovede u pitanje. U idućoj godini planirali

smo za iduću godinu u planu rada, a to je izrada Strategije razvoja zadugarstva. Imali smo namjeru da to uradimo i ove godine. Međutim, prošle godine smo imali izuzetno naporan plan i program rada, jer smo usvojili veoma mnogo donesenih zakona prošle godine, ove godine nam je cilj da izradimo podzakonska akta, kako bi zakoni mogli da budu primjenljivi. U okvirnom planu za iduću godinu planirali smo strategiju savjetodavca. Naravno, sve ono što i vi uputite kao sugestije, prijedloge i ono što ćemo pretočiti u određene zaključke s ovog skupa, biće vrlo važno i opredjeljujuće da se ugradi u Strategiju razvoja zadugarstva.

Profesorica je pomenula jednu vrlo važnu temu kada je u pitanju položaj žena u selu. Mogu reći da smo mi prošle godine pripremili informaciju, zajedno s Gender centrom Vlade RS, upravo o položaju žena u selu, kao zaista bitnu socijalnu temu, jer ono što mi vidimo na terenu, jeste to da imamo veliki broj sela koja ostaju prazna. Još je poraznije to što je mnogo muškaraca koji su ostali neoženjeni, jer nemaju socijalne mogućnosti za zasnivanje porodice. Jednostavno, s tog društvenog aspekta ili neke socijalizacije, jednostavno, nemaju perspektivu. To je upravo ono na čemu treba zajednički da radimo i kroz ovakve primjere. Vjerovatno je veliki broj takvih sela. Međutim, imamo dosta primjera gdje smo napravili bitne iskorake stvarajući osnovne uslove za život, pa će se i situacija u tom segmentu popravljati.

Evo, samo jedan podatak da u EU ima 30.000 zadruga, po statistikama, koje prave godišnji promet od preko 200 milijardi evra. I mi želimo da se pridružimo s našim zadrugama tim brojkama i u tom smislu stojimo na raspolaganju kao Ministarstvo i kao ljudi koji se bavimo tim dijelom posla, znači za bilo koju vrstu saradnje i za bilo koju vrstu zajedničkih aktivnosti koje će doprinijeti napretku i rezultatima uspjehom.

DISKUSIJE

DŽEVAD OSMANČEVIĆ,
predsjednik Vijeća naroda Republike Srpske

Zadruga je žila kucavica sela

Ja moram odmah na početku izraziti zadovoljstvo što sam prisutan na ovoj manifestaciji. Odmah da kažem da sam prije nekoliko godina već bio s predsjedništvom Vijeća naroda RS u ovoj istoj kući u Agićima. Mislim da smo prepoznali nešto što je u ovom trenutku Republici Srpskoj, Bosni i Hercegovini kao državi, zaista neophodno.

Danas smo uvažene predavače čuli, čuli smo šta to znači zadrugarstvo u svijetu, kakva je strategija jugoistočne Evrope. Čuli smo isto tako u kratkim izlaganjima kakvo stanje danas imamo ovdje. Kolega narodni poslanik je možda ponajbolje rekao, svu zbilju u kojoj se mi tre-

nutno nalazimo.

Moram priznati da je bilo umijeće razoriti već nešto što smo imali dosta dobro organizirano. Danas smo u dilemi, evo vidite, ponekad imamo i neke sugestije koje nam nisu ni dobronamjerne, to pogotovo govorim zbog profesora koji su ovdje. Ponekad smo imali priliku da slušamo i neke strane, iskreno ograđujem se, instrukcije itd. Pazite, mnoštvo je proizvođača, vrlo mnogo je robe. Nema nikakvih problema za snabdijevanje kroz prodajne objekte itd.

Međutim, nama se ovdje ponovo postavlja pitanje, a mislim da definitivno, pozdravljajući činjenicu da su ovdje i nauka i predstavnici zakonodavnih tijela, da je ovdje izvršna vlast, da su ovdje prije svega oni zbog kojih se to u najvećoj mjeri priča, treba li zadrugarstvo na našem prostoru. Pazite, ja bih se usudio da kažem, ne da treba, nego nemamo nikakve šanse ukoliko u ovoj oblasti nemamo zadrugarstvo, a odmah da kažem govorili smo o strategijama, ako nije prva onda je druga oblast i komparativna prednost ovog prostora upravo na tom planu. I onda se postavlja pitanje jesmo li mi stvarno shvatili kako možemo izlaziti iz ove krize, šta ko treba od svega toga da uradi ili ćemo i dalje čekati da neko drugi uradi za nas taj posao. Neko drugi neće uraditi taj posao, budimo sasvim sigurni i mislim da sve one institucije koje mogu, a ima ih, ovdje su i zastupljene u dobroj mjeri, i mislim da hitno moraju dati prioritet tom rješavanju.

Mjesto mnogih događanja

Međutim, moramo isto tako znati da je to samo jedna karika u ukupnom lancu svega onoga što je neophodno, i ako hoćemo uspješno govedarstvo, a mislim da moramo maksimalno držati tu *prinovicu*. Iz nekoliko razloga. Evo ovdje je bilo velikih komentara, već su se brojke spominjale koliko je zastupljeno gospodarstva, još veća stvar koliko je građana zaposleno u zadrugarstvu.

Pazite, zadruga nije u selu bila samo ono gdje je neko dobio radno mjesto. Ona je bila žila kucavica cijeloga sela. Oko nje se sve vrtjelo. Mi smo imali, dakle, i mnogo drugih pitanja koja su bila u direktnoj ili indirektnoj vezi s funkcionisanjem zadruge. Tamo gdje smo imali dobre zadruge, tamo smo imali mnogo dobrih stvari. Tamo smo gradili infrastrukturu mnogo brže i mnogo bolje. Danas, nažalost, imamo izuzetno veliki problem u zapošljavanju. Ubjedljivo najveća šansa za zapošljavanje u RS i BiH jeste zadrugarstvo. Imao sam i sreću, evo i s pojedinim osobama koje sjede u ovoj sali, da budemo u timu jednog velikog siste-

ma. Bilo je zaposleno preko 22.000 radnika, ali mnogo više je bilo onih koji su bili u tom sistemu kroz zemljoradničke zadruge. Na desetine hiljada više nego što je bilo u tom sistemu i to je bila naša najveća prednost i najveći kvalitet. Tu su radile cijele porodice. Neki su bili u stočarstvu, neki u peradarstvu, neki u oblasti ratarstva itd.

Tako smo prije trideset godina realizirali kredit svjetske banke, s najvećim ulaganjem upravo ovdje. Tada je bilo uloženo 55 miliona dolara, dakle, u razne objekte koji danas, nažalost, u velikoj mjeri zjape prazni. I vidite, tu je bila ta ogromna prednost. Međutim, ono što je takođe bitno, mi ovdje govorimo da je to samo jedna karika u ukupnom lancu. Moramo shvatiti, ako nauka i edukacija ne budu u izuzetnom značajnom angažmanu zajedno s ovim zadrugarima, normalno da ne možemo u kratkom periodu očekivati velike pomake. Pa se onda dalje nastavlja pitanje gdje s tom robom. Evo, reći ću vam, jednom sam u tom periodu vodio unutrašnju i vanjsku trgovinu i marketing. Imali smo prodajnu mrežu od 1.700 prodajnih objekata. U istom sistemu, dakle, nije bilo pitanje zadruge da samo uradi onaj dio posla koji je trebalo i koji smo od nje očekivali, nego da ima sigurnost da će ta roba ići ili u prerađivačke kapacitete, direktno preko pijaca u onoj mjeri u kojoj se to isplati proizvođačima, ali u velikoj mjeri kroz mrežu koja takođe treba u finalnom proizvodu da prihvati taj dio proizvoda. I normalno da smo u tom periodu imali mnogo veću sigurnost, stabilnost itd.

Zašto ovo komentiram? Pa, mi moramo prije svega prihvatiti činjenicu koju danas imamo i u RS i u Federaciji. Mi danas dvije ključne karike u ukupnom funkcioniranju privrede ne kontroliramo. Mi ne kontroliramo finansijske tokove, jer su banke u rukama stranog kapitala i toga moramo biti svjesni. Interes o kome danas ovdje govorimo, nije interes svih finansijskih institucija. Moramo vidjeti kako ćemo, dakle tu aktivnost, bankama, okrenuti u ovom pravcu, ne mnogo više nego mnogostruko više. Danas je mnogo lakše da kupite najluksuzniji auto, nego da uložite nekoliko hiljada maraka u individualnu proizvodnju.

Prodavnice su nešto drugo

Drugo je pitanje to što imamo trgovinu koja u ovom trenutku konstelira u jednom broju već vrlo krupnih trgovačkih lanaca. Vrlo je teško. Evo, ja sam pratio ogromne napore koje ulažu ova gazdinstva. Gospodin Kesić je dobro rekao, mi smo još uvijek s proizvodnjom relativno na klimavim nogama. Ovo su naši početni rezultati i mi moramo shvatiti da ta proizvodnja mora biti multiplicirana i dočekaće nas pita-

nje neorganiziranog tržišta koje u ovom trenutku vrlo nerado prihvata ove proizvode. Tu su razni lobiji, interesi. Dakle, ima tu mnogo pitanja ali i mnogo rješenja. Moramo da shvatimo da je sva priča o slobodnoj trgovini i svi pritisci u tom pravcu iluzorni. Nemojmo se zavaravati, slobodne trgovine nema nigdje u svijetu. Nijedna država, pa ni one najrazvijenije neće vam reći da im je zatvoreno tržište, ali budite sigurni da imaju toliko barijera i prepreka, toliko zaštite domaće proizvodnje da vam pamet stane. Moram priznati da mi ili malo ili nikako ne radimo na tom segmentu. Dakle, ovo je tržište postalo eldorado za razne proizvode i što je najtragičnije mi danas na tržnicama imamo u strukturi ukupne ponude više proizvoda iz inozemstva nego što sami proizvodimo. I to je veoma porazan podatak. Šta se to dešava? Komparativna prednost bez ikakve dileme. Prostor koji je još uvijek u Evropi jedan od najmanje zagađenih prostora. Znači, izvanredna šansa u onom segmentu eko-proizvodnje, kvalitetne hrane itd. I ako to sve sagledamo, dakle, htio bih prije svega maksimalnu podršku iz svih zakonodavnih institucija koje vode računa da se sve sprovodi što je moguće efikasnije.

U isto vrijeme imamo veoma veliki broj nezaposlenih školovanih mladih ljudi. Vlada je u posljednje vrijeme u RS preduzela neke mjere. Mislim da tu treba primiti oko 1.460 pripravnika u što kraćem periodu. Pregledao sam one koji su se kandidirali, ali nažalost, nisam vidio ponudu iz zemljoradničkih zadruga ni proizvodnju onih za koje su se kandidirale zadruge. Mislim da ministarstvo ima interesa da godinu dana preuzme kompletne troškove za te mlade ljude, usmjeri ih u te zemljoradničke zadruge i druge za nas bitne prerađivačke kapacitete. Očekujemo da stvorimo ono što sutra treba da bude jedan zaokružen proces. Normalno, tu je i nauka, bez ikakve dileme, koja treba da da svoj doprinos.

NIKOLA MIHAЈLOVIĆ,
predsjednik Zadruţnog saveza Srbije

Protiv sive ekonomije

Koncentrisaću se na tri stvari: prvo, želim da vas pozdravim u ime Zadruţnih poslanika Republike Srbije, institucije Zadruţni savez Srbije koju predvodim i predstavljam; druga stvar je da zahvaljujem domaćinu i organizatorima na ljubaznom pozivu i na ovom vrlo značajnom i dobro organizovanom sajmu; treća stvar, u obilasku štandova i izlagača s nekima sam kontaktirao i, jednostavno, nameće se pitanje - kako je u Srbiji, da li postoje zadruge..? Moram reći da je situacija slična kao i kod vas. Na tri osnovne postavke stoji moja institucija, a to je - zakon, sistemsko rešenje, zakonska regulativa; druga stvar je imovina, do-

kazivanje i uknjižba zadružne svojine i treći problem - ovde kod vas to nije istaknuto, ali kod nas je to vrlo izraženo - rešavanje sive ekonomije. Ovaj je problem toliko izražen da od njega sve više zaziremo. Tu očekujemo veliku pomoć i od strane državnih organa, naročito od Ministarstva poljoprivrede, tako da se nadamo da će zadruge prevazići te probleme i sigurno opstati. Ističem da zadrugarstvo Srbije jeste u krizi, ali nije u nestajanju i ne može nestati. Kod nas u jednoj zadruzi, onoj u Sićevu na zadružnoj zgradi stoji poruka i poduka: "Udruživanje je zakon života, na kojem se temelji svekoliki napredak." Naravno da se i u ovoj oblasti, kao i tolikim drugim, moramo prilagođavati zahtevima Evropske unije i spremni smo u tom pogledu prilagođavati se tim prilagođavanjima po cenu svega a sa željom da se zadrugarstvo održi i s delom naše tradicionalnosti.

Na jednom skupu bio je šef Kabineta gospodina Oli Rena, gde se pričalo o pridruživanju naših republika Evropskoj uniji. On je potekao iz Finske zadruge. Jednostavno, čovek je taj deo posla oko pridruživanja želeo što pre da otalja, da bi što više pričali o zadrugarstvu, jer je on potekao iz zadruge. Istakao je da se kod nas dosta spominje norveški model zadrugarstva, ali bliski su još danski ili slovenački itd. Hteo nam je poručiti da toliko koliko ima zemalja u EU ima i zakona i zakonskih rešenja vezano za zadrugarstvo i nama je preporučio da razvijemo svoj srpski model zadrugarstva i da od svakoga bukvalno ukrademo ono što je dobro, što valja i što je primenjivo, a pogotovo što je primenjivano na našoj teritoriji. Kod nas se primenjuje Zakon iz 1996, tranziciju svi znate, 2000. godine došlo do promena, mi jesmo zadrugari tranzicioni gubitnici, nije donet novi zakon, ali najveći problem jeste to što taj postojeći zakon nikada nije potpuno zaživeo u praksi.

Dr MILOŠ NOŽINIĆ,
Poljoprivredni institut RS, Banja Luka

Projekti i programi kao bitnost

Mi, kao institut, imamo dosta uspješnu i čestu saradnju s predstavnicima zadruga. Na neki način kroz gotovo svakodnevne kontakte, maltene da ne prođe dan da neko iz neke zadruge ne dođe u našu kancelariju, da se sretnemo i popričamo, pa tako i znam dosta toga o njihovim problemima. Mislim da je upravo model ove ovdašnje zadruge, Milovanove "Agrojapre" najbolji primjer kako treba raditi, ali mogu li svi od njih doći do tog nivoa? Šta su glavni problemi? Ja sam zaključio šta su glavni problemi. Prvi problem jeste vezan za pitanje projekata. Da bi oni ostvarili sredstva koja im pripadaju po zakonu i što je propisa-

no pravilnikom, ima tamo mnogo mogućnosti da se dođe do sredstava. Trebalo bi napraviti kvalitetne projekte, a danas sam čuo Zorana Kovačevića, kada je rekao jednom zadrugaru da naprave projekat. Čovjek je dobro rekao, jer zaista treba napraviti projekat, pošto oni drugačije ne mogu funkcionisati. I projekat mora biti kvalitetan, mora zadovoljiti određene standarde. Međutim, čini se da je najveći problem olovka, to jest da se sve to dobro napiše. Znači i kad imate pripravnika u zadrugi, opet ćete imati isti problem, kao što mi imamo dosta pripravnika na Institutu. Međutim, kad treba da se objavi rad, pripravnik ne može da objavi rad, jer bi trebalo da istražuje četiri godine, trebalo bi da zna dobro statistiku, da izađe na skup pred stotinu ljudi. Mislim da neće ni pripravnici riješiti problem pripreme dobrih projekata u zadrugama i zadrugarstvu. Saradnja sa svijetom i kako saradivati sa svijetom, jeste vrlo bitno pitanje. Evo, Milovan Antičić je uspio s Norvežanima. Privukao je strani kapital jedne zemlje koja ima mnogo iskustva u ovoj oblasti. Međutim, pitanje je mogu li to drugi? Ne mogu, treba napraviti dobru web-stranicu, treba neko da pročita tu web-stranicu vani, treba imati neki objekat gdje ćete smjestiti tog stranca kada dođe i onda je ta barijera prevaziđena. Međutim, tako neke banalne stvari, kojih je mnogo, mi još uvijek nismo riješili. Tu su po mom mišljenju veliki problemi i od toga treba početi. Valjalo bi na tom fonu šire i ozbiljnije razgovarati i doći do nekih pozitivnih rješenja.

Čuo sam dok sam bio u Crnoj Gori, u Herceg Novom, na savjetovanju, da dolazi njemački konsultant koji čak besplatno daje svoje usluge, savjete oko pripreme projekata. Znači, ljudi entuzijasti koji su u penziji, koji su širokoobrazovani, koji zaista mogu mnogo da pomognu, a te usluge daju besplatno i njihova vlada je napravila ugovor s takvim stručnjacima što je u svakom slučaju od koristi.

Postavljaju se, dakle, dva problema - edukacija i pitanje kvalitetnih projekata, jer projekata ima svakakvih, ali nije projekat napisano nešto na jednoj stranici, bez cilja, bez metoda rada, bez jasnih koristi u budućnosti. Kad bismo uspjeli da dođemo do jeftinijih konsultantskih usluga, mislim da bi bilo više projekata. Kad bi ovakvi skupovi bili praksa, kada bi se ovo dešavalo svakih mjesec dana, da se sistematski priđe rješavanju ovog problema, onda sigurno ne bi izostao uspjeh. Mislim da je Vlada RS opredijeljena da se pomogne zadrugama. Iz ovih današnjih uvodnika i diskusija čuo sam često da se i zadrugari malo žale. Međutim, evo sad kada se saslušaju sve strane, ne stičem utisak da nema dobre volje. Dobre volje ima, sad treba pameti, saradnje, razgovora. Mi ćemo s naše strane u Institutu pokušati da pomognemo koliko to

bude u okviru naših mogućnosti. To znači da ako neki Savo ima laneno ulje, mi ćemo ispitati u tom ulju sadržaj kadmijuma pa ćemo reći, ovdje je sadržaj kadmijuma u dozvoljenoj količini. Naravno, ako jeste, ako nije, onda nije. Ili ćemo ispitati sastav masnih kiselina, što će njemu opet biti od pomoći da objasni zašto je to ulje zdravo itd. Znači Institut će i dalje raditi svoj posao i spremni smo da im pomognemo i često im pomažemo besplatno, ali, kažem da treba još uvijek dobrih projekata, trebaju web-stranice, treba saradnja sa svijetom, nema lokalnog novca, nažalost, mnogo. Toga ima nešto, ali to ni u kom slučaju nije dovoljno da bi se bitnije pokrenula proizvodnja u zadrugama.

NENAD KESIĆ,
poslanik NSRS

Kompetentan i važan skup

Jutros kada sam krenuo iz Gradiške nisam imao namjeru da bilo šta govorim na ovom okruglom stolu. Međutim, kada sam sve to danas sagledao i vidio, kada sam susreo ljude iz nekih prošlih vremena, mislim da imam i obavezu, ali je i dobra prilika da s jednog ovakvog kompetentnog skupa pođu inicijative koje, prihvaćene i provedene u praksi, mogu da rješavaju određene probleme koji su izuzetno veliki kada je riječ o poljoprivredi u RS i BiH. Želim da pozdravim pojedine ljude, primjerice, Džavida Gunića, Dževada Osmančevića i Fuada Turalića, da mi drugi ne zamjere. Ne spominjem njihova imena iz kurtoazije, nego zbog to-

ga što su to ljudi koji su duži period proveli radeći u kombinatu AIPK "Bosanska Krajina" koji je, u stvari, predstavljao jedan izuzetan klaster u poljoprivredi Nije samo taj kombinat bio na prostoru BiH takav kakav je bio, to je isto bio i "Agrokomerc" i "Hepok" i UPI, i nije slučajno, jer se radi o jednoj organizacionoj formi, koja može poljoprivredu ovog prostora da izvuče iz ove situacije u kojoj jeste. A to je klstersko organizovanje gdje je zadrugarstvo samo jedan segment u cijelom tom bordu. Sve bi to moglo da se obnavlja ili da se ponavlja, iskustveno da se primijeni ponovo, to je zapisano u dokumentima, to piše i u dokumentima koje je radila Evropska komisija i Svjetska banka, to piše i u dokumentima o razvoju RS. Dosta je toga zapisano i u programima BiH.

I sve bi to bilo dobro i moguće da mi ne živimo u zemlji apsurdna. Ukoliko se njih ne riješimo, tih apsurdna, tih nagomilanih problema koji utiču na sve i svja pa i na poljoprivredu, napose zadrugarstvo, nema napretka u ovoj zemlji, a pogotovo nema napretka poljoprivrede. Toliki su resursi, ogromni preduslavi, pa milina. S jedne strane vidite kolike su ziratne poljoprivredne površine i sve što ide uz to. S druge strane, opet, vidite koliko je stanovništva koje ne radi ništa. Po tome, dakle, ova zemlja može sama sebe da ishrani, što je osnovica života, stratiški njen projekat budućnosti. A mi, gle čuda, trošimo milione, da ne kažem stotine miliona evra na uvoz hrane. I to, da niko ne trepne i da se ne zapita što, zbog čega, u ime čega, iz kojih opravdanih razloga?! Onda dođete do jednog apsurdna koji prosto onoga ko razmišlja o ovoj problematici na jedan normalan način, da onda kaže šta to nije u redu. Nije u redu politika. Nažalost, mi nemamo kvalitetan odnos prema tome šta je politika. Politika rješava sudbine, politika rješava ekonomije i sve sfere društva cjelokupne jedne zajednice. Zato je vrlo važno da taj apsurd koji se zove politike u BiH, posebno politike u poljoprivredi, bude otklonjen u ime zdravnine i opšteg boljitka.

Mislim da i sastav učesnika ovog razgovora obezbjeđuje legitimitet nekim od ovih stavova. Kad uzmemo BiH, mi u RS smo napravili dosta toga. Međutim, imamo problem politika. Jedna politika želi da mjesto udruživanja bude na jednom mjestu. Sva dokumenta i preporuke međunarodne zajednice u ovoj oblasti kažu da ne treba da bude tako. Poljoprivreda je djelatnost koja može biti apsolutno decentralizovana. O tome se moramo lakše i jasnije dogovarati, ozbiljnije svemu prilaziti, biti razboriti i ljudi od ljubavi za zemlju, za ove bosanskohercegovačke prostore. Nije važno da li je zadruga u ovim našim Agićima ili u Sitnici već je bitno kakve ja ona i koliko odgovara svojim osnovnim potrebama. Ispunjava li zadatak zbog kojeg postoji i koliko se inkorporira u tu

našu opštu razvojnu politiku poljoprivrede BiH odnosno RS. Ali, kao da ta neka naša opšta, da ne kažem ukleta, smiješna politika, u tom smislu nam ne ide naruku. Govori o tome i dosta toga iskazano ovdje o politici i političarima. Često kod političara čujete da li voli svoju državu. Ima li veće ljubavi prema toj državi ako sačuvate njen *privredni potencijal*. A mi imamo situaciju, nećemo robu s ovog prostora, uvešćemo je s drugog prostora, a nismo svjesni da uništavamo svoje vlastito danas i sutra. Potkopavamo budućnost, rušimo sopstvenu državu! Što li nam to treba i zbog čega je to tako?

Naravno da nije naše ovdje, na ovom skupu, da se bavimo time. Zato sam i uzeo sebi pravo da govorim o potencijalima, o resursima, o tome kakva bi trebala budućnost razvoja poljoprivrede, agrara, ruralnog područja, a otud - prvenstveno - zadrugarstva.

Prof. dr DRAGO TODIĆ,
Prirodno-matematički fakultet, Banja Luka

Poljoprivreda je teško zanimanje

Mene nije niko ovlastio, ali ja ću vas pozdraviti u ime obrazovanja MRS, zato što pripadam toj struci, a želio bih da vam kažem nešto vezano za selo, seljaka, i uopšte život u selu. Vi svi znate da je ovo najteži posao koji se obavlja na zemlji, a da se postignu najbolji rezultati. Kad vas ne pomogne opština, onda vas pomogne bog, kad ne pomogne bog, onda mora opština. Ali, pošto oni teško driješe kese, a i ovi u ministarstvima nisu izdašni kako bi trebalo i kako bi trebalo, odnosno koliko zaslužujete, onda ovi ljudi imaju zaista mnogo problema na čijem bi rješavanju moralo biti angažovano društvo u cjelini.

Mi smo prije sedam-osam godina pokušali da napravimo inventuru ovdje šta to imamo od sela, koliko imamo ljudi, kakva je starost i došli do zabrinjavajućih rezultata. Imamo trećinu poljoprivrednog zemljišta od prije trideset godina, ovo sve drugo je samo farsa i imamo selo staro 40 godina u prosjeku. To je nezamislivo. Čim vam prosječna dob stanovništva ode iznad 30 godina, tu nema više povratka, nažalost. Takvo je stanje i na novogradskoj opštini. I onda smo pokušali da pomognemo. Za dvije smo godine napravili 83 kilometra asfalta, onda pomogli izgradnju crkava, džamija, društvenih objekata i svega drugog. Evo, ovdje je gospodin Osmančević, on to zna: moj primjer je - kad sam završio mandat, za svaki taj posao "zaradio" sam po jednu krivičnu prijavu. Dakle, i vi sada to što radite, očekujte da ćete imati cijeli sepet krivičnih prijava. Šalu na stranu, ali govorim o našim razumijevanjima i nerazumijevanjima, o tome koliko su to teški poslovi, šta znači biti stub nosivosti poljoprivrede i sela.

Ne treba mnogo para, gospodo, da i ova zadruga dobije jednu dopunsku djelatnost, a to je ruralni turizam. Prvo, imamo Antonića, čovjeka koji zna, hoće, može i koji se dokazao upravo ovim ostvarenjima. Imamo obučene kadrove, imamo šest diplomiranih turizmologa u Novom Gradu, koji govore svi po jedan do dva strana jezika. A ja ću vam dovesti svaki put 50 studenata po osam dana ekologije, dovešću učitelja i moje geografe da prođu sve to pješke. Svako od nas da malo pripomogne. Eto veličanstvenih rezultata koji se daju ostvariti na planu upoznavanja sela smislom turizma.

Treba samo malo dobre volje da napravimo prvo zemljani put da ljudi mogu da prođu, da imamo 50 prenoćišta, moji geografi spavaju pod vedrim nebom, i da još samo malo pomognemo da ti ljudi u selu kad im propadne poljoprivredna proizvodnja, da imaju neku dopunsku djelatnost. Svi znate, vidjeli ste ovih dana, nevrijeme odnijelo sve, završena sva priča.

Turizam je samo još jedan segment u bogatoj lepezi podsticaja razvoja ruralnog područja, našeg sela, pa i zadrugarstva, ako hoćete. Zašto ne turizam u selu? U to ime ja vas molim, da se razumijemo: ja sam napisao jedan fini tekst koji ću predati direktoru sa svojim pogledom na razvoj ruralnog turizma i to bez početnog ulaganja para. A sigurni budete da ću vam dovesti godišnje ovdje najmanje hiljadu studenata iz Banje Luke, a tu su i s Poljoprivrednog fakulteta, dakle i oni mogu da dođu na ove prostore da vide, da proborave tri do pet dana i da od toga svi imaju koristi.

MUSTAFA MUSTAJBEGOVIĆ,
direktor zadruge "Tarevci", Modriča

Boriti se protiv uvozničkog lobija

Bilo bi mi žao da propustim ovakav skup a da ne kažem šta me je impresioniralo u selu, šta me uopšte inspiriše, šta sam vidio i šta smo radili i, naravno, na neki se način "nakalemiti" na dio ove naše priče o zadrugarstvu. Malo prije je izrečena jedna rečenica koja, parafrazirana, može glasiti:

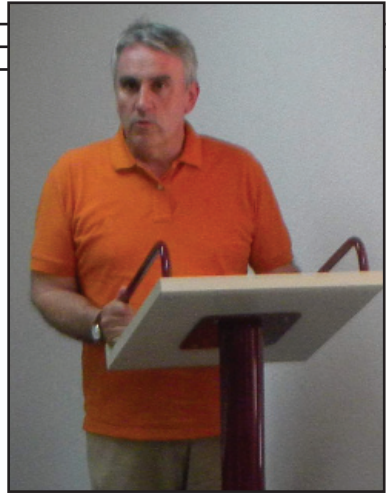
"Dobro je kad je neko sam uspješan i što onda nema problema s plasmanom." Možemo se nadati da nam se posreći i da imamo mnogo uspješnosti. Ali, upravo razmišljajući o svemu tome, nameću se brojna pitanja i otvaraju mnogi, složeni i kompleksni problemi, koji prate naše

zadrugarstvo danas.

Ono što je posebno interesantno iz ugla nas koji se bavimo zadrugama, ili onim šta sve zadruge mogu i šta proizvode, jeste proizvodnja hrane. Tu je jedna od bitnih prepreka u tom našem htijenju i opredjeljenju: pred nas se, naime, postavlja problem sudara s uvozničkim lobijem, s tim snažnim profilerskim timom, cijelom jednom organizacijom, tvrdavom snažnijom od nas, krhkih proizvođača. Otud potreba da i s ovog skupa potekne apel, pođe poruka o rušenju, o našem opredjeljenju za rušenje te tvrdave - uvozničkog lobija hrane. Zašto? U našem je interesu i u interesu naših kooperanata, ali i cjelokupne bosanskohercegovačke društvene zajednice i naših naroda.

Ja se cio život nisam bavio zadrugom, a kad sam se počeo baviti zadrugom, supruga hoće da me ostavi. Kaže: "Preča ti je zadruga od mene i porodice!" Sad ne znam šta je tu posrijedi. Naravno, malo se šalim, ali hoću samo da kažem da ozbiljan angažman u zadrugama i zadrugarstvu nije nimalo lak. To je posao koji je na širokom frontu problema. Ako to gledamo iz ugla ljudi s kojim radimo, a mi nemamo druge ljude već ove naše koji su često neuki i često nose stereotipe navika i poruka starih zadruga, onda shvatamo i sami koji su sve tu problemi. Prema tome, zbog toga i kažemo da nije lako i treba sve to na neki način pobjeđivati. O svemu tome danas smo ovdje otvorili moguće raprave i na tom bi fonu valjalo istrajavati a to podrazumijeva i naše češće susrete, druženja i izmjene iskustava.

Fantastično je sve ovo što se ovdje dogodilo danas i što se događa, što treba da se događa i u budućnosti. Još jednom čestitam domaćinima, pa u kontekstu ovog zaključka i riječi zahvale, evo da se pohvalim i sve ovdje prisutne pozovem 22. jula 2010. na prvi sajam rakije zemljoradničke zadruge "Teravci". Sajam rakije se organizuje iz dva razloga: jedan je da je ona stara zadruga iz pedesetih godina proizvodila brendiranu rakiju i mi želimo ovim sajmom da vratimo brend terevičke rakije, ali u okviru toga organizujemo stručna predavanja i sve ono što otprilike ide. Ovakve izložbe su opet u funkciji da sve to skupa unaprijedimo. Ne znam da li možemo biti dobri domaćini kao ovi ovdje, u Agićima, ali vjerujte da smo otvorenog srca i sve vas pozivamo.

DRAGI ŽUJO,
šef Kancelarije norveške organizacije
"Jaren produktutvikling" za BiH

Zadruga je kao porodica

Ja bih rekao, ali da se dobro razumijemo: zadrugarstvo je ključna tema života, budućnosti, opstanka i uspješnosti. Zadrugarstvo nije samo riječ, floskula, ona je, u stvari, isto kao i porodica, kao životna ostvarenost u porodičnom smislu. To je nešto što valja, u novija vremena, tako spoznavati i razumijevati, pa u praksi tako i prihvatati. Znači, embrion razvoja svake države, svakog društva i zato je zadrugarstvo opstalo i ima svoju budućnost. Isto kao interes. Sve umire, a interes i zadrugarstvo će vječno živjeti. Ja bih se osvrnuo na mlade.

Svaku državu, pa i našu, moraju razvijati mladi. Na njima je taj za-

datak i oni to moraju izvršavati. Ali, gdje su nam danas mladi? Apatični, nemaju da kažem niti svoje ciljeve, kao da su neprihvaćeni ili, možda, kao da su posve odbaćeni. Moramo, znači, izvršiti sve detaljno, od obrazovanja, preko organizovanja, uključivati mlade što više i sve društvene oblasti i životne tokove. Sramota je danas da na biroima rada svih gradova ima preko 500 visokoobrazovanih kadrova. Evo samo jedan primjer Norveške kako je riješila jednim zakonom za poljoprivredna imanja. Imanja svojih roditelja preuzimaju djeca koja imaju srednje obrazovanje u poljoprivredi. Znači, mi jednim zakonom možemo "otvoriti", da karikiram, 10.000 radnih mjesta na svojim imanjima i da unapređujemo tako naše zadrugarstvo. Oni koji bi trebalo ovim da se pozabave kazaće: lako je to tako govoriti, treba tako nešto i ostvariti. Ne mislim da to uradi jedan čovjek, šaćica ljudi, na tome se mora angažovati cijela naša društvena zajednica.

Strategija svake države jeste proizvodnja hrane. Bez hrane i vode nema života. Sve je podređeno u 21. vijeku hrani i alternativnoj energiji. Jer, 2047. neće biti nafte, 2068. nestaće plina, 2143. nestaće uglja, i tako redom. Takva nam je budućnost. Prepušteni smo vodi, suncu, vjetru, odnosno alternativnim energijama. Zato mi moramo obratiti pažnju na mlade. Evo, bijela kuga je već uhvatila maha. Sela su nam staračka. Trebamo da se ozbiljno zapitamo: pa, šta mi to radimo? Kuda sve ovo, ova-ko, ide i kako da se opametimo? A nadohvat nam je ruke toliko toga pozitivnog za buduća naša pokoljenja.

Bio je rat, završio je rat, gledajte: petnaest godina da mi nismo u stanju napraviti javne radove i krenuti u infrastrukturu. To nije pet hiljada radnih mjesta, to je 200.000 radnih mjesta, to je čudo nad čudima. Samo ga treba kušati i u svemu se ozbiljno snalaziti. Tako bi za narednih 20 godina sigurno, vjerujte, Bosna i Hercegovina bila jedna od najrazvijenijih država na zapadnom Balkanu, kako to vole stranci "markirati" i označavati ove naše prostore. I, naravno, poruka s ovoga Prvog sajma zadrugarstva - da mora biti više pionira, da se udružujemo i idemo dalje. Moramo zajednički, znači, tu nema barijera ni nacija, ni vjera, ni politike i političara ove vrste. Mi se moramo udružiti, jer je krajnje vrijeme. Ako sad to ne uradimo, sutra već biće kasno, nećemo ništa obezbijediti u tom smislu za svoju djecu, unučad, za budućnost i u njoj sljedeće generacije.

SNJEŽANA RAJILIĆ,
načelnica Novog Grada

Opredijeljeni za razvoj zadrugarstva

Mislim da bi po ovoj našoj prvoj temi zaključak ovdje trebalo da bude da smo opredijeljeni za dalji razvoj zadrugarstva i da smatramo to budućnošću nosilaca razvoja sela i uopšte poljoprivredne proizvodnje. Evo danas smo bili svjedoci da jedan gospodin sa svog štanda kaže: "Ja mogu da prodam svoj proizvod sam" ali opet dođemo do pitanja: koliko njegova porodica ili neka druga porodica troši vremena da bi prodala taj svoj poljoprivredni proizvod. Možda bi oni mogli više da proizvedu, a da neko drugi u ime njih vrši distribuciju poljoprivrednih proizvoda sa njihovog imanja. I vjerovatno proizvedu mnogo više, i više

zarade, s tim da bi morali davati neku proviziju zemljoradničkoj zadruzi. To bi značilo njihovo direktno uključivanje u sektor zadrugarstva što je naša osnovna potreba kada su poljoprivreda i selo u pitanju.

Smatram da jedno od opredjeljenja razvoja zadruga, onih koje su se već razvile i krenule novim putevima zadrugarstva, treba biti razvoj seoskog turizma. Hoću samo da kažem ovdje javnosti radi, da ćemo mi na sljedećoj Skupštini izvršiti izmjene i dopune Statuta lokalnoj Agenciji za razvoj gdje ćemo dodati turističku organizaciju. Preko te turističke organizacije provodićemo koordinaciju sa zadrugama, a već je to opredjeljenje da se ide prema zadrugama, da one budu nosioci turističkog razvoja na svom, na seoskom području.

Jedan od govornika je rekao da bi bilo dobro da se u našem resornom ministarstvu razmisli o tome da se u zadrugama zapošljavaju pripravnici. Šta treba da se uradi? Mi dobijamo od Zavoda za zapošljavanje određene subvencije za zapošljavanje.

Međutim, da li su dostatna sredstva koja zadruga treba dodatno da obezbijedi da bi taj pripravnik radio. Mislim da bi to mogla biti jedna od mjera u sljedećem pravilniku o podsticajima u ministarstvu, tako da taj pripravnik u konačnici ne košta uopšte zemljoradničku zadrugu, a da doprinese razvoju ali i svojoj zainteresovanosti za ovu problematiku.

Želim da vas obavijestim o onome što se dešava u mojoj opštini, a to je da mi ovih dana pokušavamo da formiramo udruženje žena poljoprivrednika. Imamo Udruženje poljoprivrednika na području opštine Novi Grad i koliko znam ima tu jedna ili dvije članice, ali smo u razgovoru s ministarstvom zaključili da veliki dio podsticaja preostane u septembru, koji se poslije preraspoređuje, zato što nema žena i što nema taj oblik udruživanja koji bi povukao podsticaje u poljoprivredi i mi ćemo to nastojati da uradimo u narednom periodu. Na kraju da kažem da je ovo resorno ministarstvo ovoj opštini umnogome pomoglo. Vi ćete boraviti ovdje gdje je uz pomoć njihovih sredstava ograđeno jedno igralište i to doprinosi da djeca ostanu tu da se igraju, ali i u niz projekata koji se tiču izgradnje puteva i infrastrukture ovo ministarstvo je investiralo. Uvijek smo nailazili na razumijevanje u onom dijelu u kojem smo mogli opravdati te svoje investicije, odnosno ponuditi adekvatne projekte i naravno dobiti sredstva. Da li su ona bila dovoljna, o tome možemo da govorimo, ali u svakom slučaju su dolazila na područje opštine Novi Grad. Poseban dio koji je ovdje problematičan jeste kako se dogovoriti da se zemljoradničke zadruge udruže na području jedne opštine i da zajednički djeluju.

Vrlo često govorim o nevladinim organizacijama. Nekad sam se

bavila time, neke i osnivala. Zašto? Zato što su tako mnogo jači. Ovako su prilično rascjepkane, svaka ima neku svoju poslovnu politiku i ja ću sada reći jednu konstataciju koja možda nije adekvatna, ali postoji određena ljubomora na postignute rezultate. I onda imate problem zadržuga koje idu naprijed i onih koje, ili zbog kapaciteta ljudi, ili zbog zadržugara, da li zbog nemogućnosti pronalaska stranih investitora, ne napreduju i onda nastaje problem u nekom neprincipijelnom lobiranju da te druge zadruge ne uspiju.

Moj je prijedlog da na području opštine Novi Grad pokušamo bar da napravimo jedno koordinaciono tijelo koje će raditi između ovih zadržuga, kako bi one sve zajedno bar provele ovaj program koji se tiče seoskog turizma, tako da se nađemo u jednoj zajedničkoj akciji, možda ne i neke druge proizvodnje, ali evo da onda vidimo kako ćemo dalje.

RAJKO KULAGA,
predsjednik Zadružnog saveza Republike Srpske

Opstrukcije tranzicionom napretku

Dvoumio sam se da li da se javim na početku diskusije ili na samom kraju. Ipak sam se odlučio za kraj, jer i ja sam ovdje neka vrsta domaćina ovdje. Želim da izrazim zadovoljstvo što ste prepoznali to pozitivno u organizovanju ove manifestacije što ste potvrdili svojim učešćem i dolaskom na ovaj sajam. Što se tiče ove manifestacije, gospodin Antonić je ovu inicijativu još ranije spominjao, možda prije dva mjeseca i ranije. Mislim da smo u jednom razgovoru, prilikom moje prve posjete ovoj zadruzi, razmotrili sve mogućnosti i odmah prihvatili u taj projekat. Iako obojica imamo vrlo malo iskustva u organizovanju ovakve ma-

nifestacije, naišli smo na podršku resornog ministarstva i lokalne zajednice, posebno načelnice gospođe Snježane Rajlić, i svih ostalih i svima zahvaljujem. Mislim da smo pogodili cilj organizovanjem ove manifestacije. Ako je bilo kakvih nedostataka nemojte zamjeriti, nadam se da će sljedeći put biti bolje.

Zadružni sektor je suočen s mnogim problemima. Nažalost, pored objektivnih problema, ma koji ne možemo direktno uticati, ima dosta i subjektivnih, koji su rezultat vrlo lošeg menadžmenta u zadruga-ma, lošeg vođenja poslovne politike, nespremnost za reformu zadružnog sektora. Preuzevši dužnost koju obavljam, pokušavam da uspostavim novi sistem, da transformišem ovaj sektor. Međutim, i dalje postoje opstrukcije pojedinih nazovi zadruga koje jednostavno ne interesuje posao i razvoj zadrugarstva. Njih interesuje lov u mutnom i neke druge rabote, a zadrugarstvo im dođe kao izgovor. Šta s njima i kako prevazići takve pojave? Na ovo i tolika druga pitanja moramo pronaći adekvatne, odgovore iz prakse, one koji će nas voditi ka boljitku.

Bilo mi je veoma drago kada sam vidio da ste upoznati sa svim problemima s kojima je suočen zadružni sektor. Znači, mi znamo sve svoje probleme ali i rješenja. Znamo da bez podrške svih nas ovdje, državnih organa, lokalne zajednice i naučnih institucija ne možemo probleme riješiti. Upravo organizovanje ovakvih manifestacija i okruglih stolova mogu nam dati odgovore na mnogobojna pitanja. Na kraju, trebalo bi da donesemo određene zaključke u cilju našeg daljeg razvoja zadrugarstva i da podržimo one zadruge koje idu ka napretku, a one zadruge koje nemaju za cilj razvoj, nažalost, moraćemo jednostavno da odbacimo, jer takav je stav i predstavnika zadružnog sektora iz EU.

MILOVAN ANTONIĆ,
direktor zadruge "Agrojapra"

Iskustva kao putokaz budućnosti

Šta učiniti da selo, koje dogorijeva poput svijeće, postane faktor privrednog i društvenog razvoja? Šta bi trebalo preduzeti da selo postane ugodno mjesto za život i rad, kako za mlade tako i za starije. Nedavnim asfaltiranjem puta od Blagaj Japre do Suhače kao i od Budimlić Japre do Dubovika i Hašana, finansiranim iz razvojnih fondova RS, stvorena je osnovna pretpostavka za bolji život i brži privredni razvoj podgrmečkih sela.

Oživljavanje našeg sela i poljoprivrede, uvjeren sam, moguće je samo povećanom političkom voljom organa vlasti na svim nivoima, izraženom konkretnim mjerama i ulaganjima kao i stvaranjem kvalitetnog zadrugarst-

va koje može da bude efikasan nosilac - organizator rasta poljoprivredne proizvodnje i razvoja sela. Za ruralni prostor zadruga je najidealnija organizacija. U poljoprivrednim i ruralnim strategijama u Republici Srpskoj, smatra se da je razvoj zadrugarstva dobro obrađen ali je problem u implementaciji.

Stoga, u današnjem mom izlaganju želim da vam iznesem, u najkraćim crtama, kako je zadruga "Agrojapra" u Donjim Agićima, na autentičnim rješenjima postigla zapažene rezultate, zatim da vam predočim neka naša iskustva koja mogu da posluže kao putokaz za izradu strategije održivog razvoja zadrugarstva u RS i BiH.

Početak je bio težak

Želim da vas podsjetim da je zadruga Agrojapra nastala prije deset godina, marta 2000, u podgrmečkom dijelu opštine Novi Grad, u dolini Japre, koju je rat opustošio. Osnivanju ove zadruge prethodila je dobro osmišljena zadružna ideja. Da bismo ostvarili svoje početne najskromnije planove trebao nam je novac, kojeg tada nisu imali ni članovi ni opština. Stoga smo se obraćali brojnim inostranim sponzorima koji su nam pružili podršku, prihvativši našu zadružnu ideju i programe. Dobijena sredstva isključivo su trošena u skladu s ugovorima, što je bilo stalno podvrgavano raznim inspekcijским organima, domaćim i stranim zadružnim revizorima. Nikad se nije našao nijedan naš propust. Na taj način gradili smo povjerenje i dobijali novu podršku, među kojima je najznačajnija bila ona od strane norveškog projekta "Jaren Produktutvikling 2005. godine".

Moram vas podsjetiti i na to da je ideja koju smo mi razvijali zainteresovala i stranu i domaću javnost. Podugačak bi bio spisak kada bismo navodili sve domaće i strane napise o "Agrojapri", ili sve domaće i strane zadružne i druge delegacije koje su posjetile "Agrojapru" u posljednjih deset godina. Osim toga, zadružno organizovanje "Agrojapre" postalo je i predmet naučnih opservacija u Srbiji i Hrvatskoj od strane uglednih agroekonomista i ruralnih sociologa. U prošloj, 2009. godini ja sam u svojstvu direktora zadruge, o zadružnom modelu "Agrojapra" te našim iskustvima i inicijativama izlagao na dva značajna naučna skupa u Banjoj Luci i Trebinju, na plenarnim sjednicama na kojima je razmatran ruralni razvoj Republike Srpske.

OZZ "Agrojapra" startovala je od nule i sa gole ledine 2000. godine sa 64 člana na Osnivačkoj skupštini, a danas zadruga ima 255 članova multietničkog sastava iz 23 podgrmečka sela smještena na područjima tri opštine: Novi Grad, Prijedor i Oštra Luka. Naša zadruga je jedna od rijetkih koja funkcioniše na svih sedam izvornih zadružnih principa, naročito kada je ri-

ječ o slobodnom i otvorenom članstvu, imovini zadruga kao svojini svih članova i demokratskoj kontroli upravljanja zadrugom. Naša zadruga je jedinstvena škola zajedništva u multietničkoj dolini Japre. Vođeni dobro osmišljenom vizijom, zadružnim vrijednostima i razvojnim ciljevima usvojenim na Skupštini zadrugara, te striktnom realizacijom usvojenih planova razvoja, i na toj osnovi stečenog povjerenja, uspostavljena je kvalitetna i dragocjena saradnja s međunarodnim organizacijama koje podržavaju razvoj sela i poljoprivrede kao i s Ministarstvom za poljoprivredu Vlade RS.

U proteklom periodu zadruga je organizovala i podsticala proizvodnju mlijeka kod svojih članova u 15 sela, i povećala otkup mlijeka sa 70.000 litara u 2001. godini na milion litara već u 2008. godini. Pored mlijeka kao osnovnog izvora prihoda, tokom prethodnih godina stvarali smo uslove i za alternativne izvore prihoda: podsticali smo proizvodnju voća i povrća, a u posljednje tri godine organizujemo i kreditiramo proizvodnju bundevinih sjemenki za zadružnu finalnu preradu hladno cijedenih ulja. Otvorili smo i stavili u funkciju poljoprivrednu apoteku, formirali mašinski park koji je bio u funkciji sedam godina. Kreditirali smo 100 članova oko 200 viskosteonih junica u vrijednosti oko pola miliona maraka, 70 članova za nabavku poljoprivredne mehanizacije u vrijednosti oko 360.000 maraka. Kreditirali smo 150 članova za zadružne mikrokredite u iznosu oko 165.000 maraka za nabavku repromaterijala za proljetnu i jesenju sjetvu. Zadruga je obezbijedila svojim članovima 10.400 sadnica voća čime je podignuto oko deset novih plantažnih voćnjaka, zatim novu mini-sušaru i mini-hladnjaču, te kupila poslovni prostor - skladište za smještaj ovih kapaciteta. Izgradili smo mini-pogon uljare za proizvodnju hladnocijedenih ulja od bundevinih sjemenki i suncokreta, zatim mlin na rijeci Japri za proizvodnju integralnog brašna i kao turističku atrakciju, a pored mlina i kupalište za lokalno stanovništvo. Takođe, zahvaljujući norveškom projektu zadruga je kreditnim sredstvima kupila objekte stare zadruga i obnovila većinu tih objekata i dala ih na korištenje poljoprivrednom stanovništvu doline Japre. Za potrebe stanovništva doline Japre izgradili smo u 2008. godini benzinsku pumpu, a u 2009. stočnu pijacu, obnovili zadružni restoran i pustili u rad mini-market i kafe-bar u Donjim Agićima te prodavnicu mješovite robe u Gornjim Agićima. Izbacili smo na tržište deset sopstvenih zadružnih finalnih proizvoda zdrave hrane, od kojih je ulje od bundevinih sjemenki i izvozni proizvod. Za kvalitet naših proizvoda osvojili smo više sajamskih medalja i priznanja na međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Gradačcu i međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu. Na ovom prestižnom, od evropskog značaja, poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu, upravo u prošloj, 2009. godini osvojili smo visoko priznanje

- šampion kvaliteta - za suncokretovo hladnocijeđeno ulje i veliku zlatnu medalja za djevičansko ulje od bundevinog sjemena. Zapažen je bio i naš nastup na međunarodnom sajmu zdrave hrane u novembru 2009. u Frankfurtu na Majni. Zadruga je u proteklom periodu organizovala kontinuirano poljoprivredno obrazovanje, a u prvom polugodištu ove godine uz značajnu podršku Ministarstva poljoprivrede, kao i podršku Ministarstva za izbjegla i raseljena lica završili smo rekonstrukciju Zadrugarnog doma za kulturne i obrazovne potrebe ove seoske zajednice. Izuzetno sam radostan što smo upravo danas, povodom održavanja "Prvog sajma zadrugarnih proizvoda RS" ovdje u krugu zadruge "Agrojapra", otvorili etnomuzejsku postavku i izložbu o razvoju zadrugarstva doline Japre u ovih dana u novoizgrađenom zadrugarnom domu, u kojem evo u novoj učionici za cjeloživotno obrazovanje održavamo i ovaj naš današnji okrugli sto. Ova učionica će djelovati u okviru Kursnog centra za poljoprivredno obrazovanje norvaškog projekta "Jaren Produktutvikling".

Preostalo mi je još da kažem da je u proteklom periodu zadruga "Agrojapra" preduzela sve što je bilo u njenoj mogućnosti da poveća nivo zaposlenosti svojih članova-poljoprivrednih proizvođača, koji se na primjer u proizvodnji mlijeka kretao od 150-200 članova kao i nekoliko desetina proizvođača zaposlenih na svojim imanjima, uglavnom kao dopunski izvor prihoda, na proizvodnji bundevinih sjemenki, voća i povrća. Paralelno s tim rastao je i broj zaposlenih u zadruzi tako da smo od 2000. do danas zaposlili 18 radnika među kojim su dva diplomirana inženjera agronomije i tehnologije, primljena s biroa rada i nakon pripravničkog staža dobili posao u stalnom radnom odnosu. Zadruga je nedavno kod Zavoda za zapošljavanje konkurisala za prijem još jednog pripravnika - diplomiranog inženjera za kontrolu kvaliteta i higijenske ispravnosti namirnica. Samo u prošloj, 2009. godini, u godini velike ekonomske krize, u zadruzi je otvoreno sedam novih radnih mjesta.

Budućnost koja je počela

Iskustva i inicijative zadruge "Agrojapra" ukazuju na sljedeće činjenice:

- Dominirajuća aktivnost ove zadruge je proizvodno-prerađivačka a ne nabavno-prodajna.

- Zadruga podržava dva modela poljoprivrednih domaćinstava. Prvo je malo porodično gazdinstvo kojem je cilj da proizvede dovoljno hrane za svoje potrebe i obezbijedi opstanak porodice. Ovdje je riječ o takozvanom obzirnom - ruralnom razvoju sa socijalnom, pa tek onda ekonomskom ka-

tegorijom. Pri tome treba uzeti u obzir činjenicu da zadruga ne može sama - bez systemske podrške opštine i ministarstava, da obavlja socijalnu funkciju, naročito kada je riječ o servisiranju brojnih malih i srednjih proizvođača od kojih najčešće zavisi opstanak naših sela. Drugi model jeste farmersko ili preduzetničko gazdinstvo u kojem je cilj ostvariti što veći dohodak uz najveću moguću dobit. Ovakva vitalna domaćinstva s mladom radnom snagom, zadruga stimuliše i zajedno s njima stiče tržišna iskustva, njeguje preduzetnički duh, finansijski prati i stručno osposobljava svoje članove za tržišne uslove privređivanja.

- Zadruga ublažava težak, naporan i često neizvijestan rad seljaka na zemlji, sa ciljem da održi i pomogne njegovo domaćinstvo u napretku.

- Najbitnije karakteristike našeg strateškog plana jesu: jačanje dohotka članova zadruge proizvodnjom mlijeka kao osnovnog i egzistencijalno najvažnijeg izvora prihoda i stvaranje alternativnih izvora prihoda kao i obrazovanje stanovništva za ruralan razvoj.

- Kroz široke zadružne - ruralne aktivnosti, poljoprivredne i nepoljoprivredne, obrazovne i kulturno-zabavne stvaramo uslove da ljudi rade zajedno, da rade kvalitetnije i bolje žive.

- Ključni cilj svih naših programa jeste preoblikovanje nove zadruge i novih sela u sela poljoprivrede i turizma, sela građana i sela kulture.

- Smatram da zadružni potencijal nije dovoljno iskorišćen i da je vrlo poželjno i potrebno da Vlada Republike Srpske i Ministarstvo za poljoprivredu koriste zadruge kao instrument ekonomskog i ruralnog razvoja.

- Umjesto pozicije uvoza i trgovine mora se odgovornije graditi ambijent za proizvodnju i izvoz.

- Odgovornije se mora, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou, graditi i ambijent u kojem će se poštovati čovjek i osnovne ljudske vrijednosti, u kojem će se njegovati međusobno uvažavanje i činjenje opšteg dobra, ambijent u kojem će se graditi život u zajedništvu na principima pravедnosti povjerenja i istne kao duhovnog kapitala bez kojeg nije moguć održiv razvoj ni zadruge, ni privrede, ni države.

- "Agrojaprino" zadružno razvojno iskustvo potvrđuje da ne postoji spontan razvoj, već se on mora graditi i usmjeravati. Ali, za realizaciju razvoja nije dovoljno sastaviti strategije i obezbijediti novac ako na terenu nemamo aktere koji će u idejnom i praktičnom smislu pokrenuti, usmjeriti i provesti razvojne aktivnosti i ciljeve. To svakako ne mogu učiniti foliranti, primitivci i šverceri. Razvojne solucije naših strategija mogu da realizuju akteri koji imaju znanje i čvrstu volju da kreiraju održivu proizvodnu zaposlenost i sociokulturnu praksu korisnu za veliki broj ljudi, društvo i državu. U sredinama gdje postoje takvi akteri valjalo bi ih prepoznati i

podržati, a ne omalovažavati, dok u sredinama gdje ih nema što prije početi osposobljavati ih i stvarati.

Navedene činjenice i iskustva ukazuju za proteklih deset godina da je zadruga "Agrojapra" stabilna organizacija, da ima definisanu viziju, ciljeve i programe razvoja, da svake godine bilježi pozitivne poslovne rezultate i da sve svoje obaveze uredno i na vrijeme izvršava. Cjelokupna imovina "Agrojapre" jeste zadružna, i svi zadrugari su ravnopravni. Direktor zadruge je samo najodgovornija osoba i njegovo vlasništvo u zadruzi je jednako vlasništvu svakog od 265 članova zadruge.

S obzirom na ogroman značaj proizvodnje hrane, ubijeden sam da je svima nama: zadrugarima, opštinskoj lokalnoj zajednici, ministarstvima i Vladi stalo da se što više poboljša poljoprivredna proizvodnja. Ne treba podsjećati da rješenje za izlaz iz krize u kojem se nalazi selo, poljoprivreda i prehrambeni sektor, ne može da bude u smanjenju, već samo u stalno održivom porastu poljoprivredne proizvodnje gdje god za to postoje barem minimalni uslovi. Tako će i politika Vlade biti još efikasnija. Kada je riječ o poljoprivrednoj proizvodnji, predlažemo da kroz zadrugarstvo promoviramo rast proizvodnje i ruralni razvoj i na taj način damo doprinos ublažavanju siromaštva.

Zdravica

Želio bih da danas ovdje pozdravim najstarijeg učesnika okruglog stola, gospodina Džavida Gunića, bivšeg generalnog direktora Agroindustrijskog i prometnog kombinata "Bosanska Krajina", pod čijim su rukovodstvom zadruga na području 18 opština banjolučkog regiona imale primjeren status, bile uvažene i u svom razvoju doživljavale procvat. Bio je to period sedamdesetih godina prošlog vijeka kada su zadruga u ovom kombinatu predstavljale čvrstu kariku između primarnih poljoprivrednih proizvođača i agroindustrijskih prehrambenih kapaciteta, što danas, nažalost, ne postoji jer su u poslijeratnim tranzicijskim promjenama i privatizaciji urušene i zadruga i prehrambeni kapaciteti, koji se sada veoma sporo obnavljaju. Upravo na temeljima starog zadrugarstva, pozitivnim domaćim primjerima i zadržane prakse, kao što je bila stara zadruga "Agići", u kombinaciji s norveškim modelom zadrugarstva osmišljavali smo sopstveni model, definisali viziju i ključne ciljeve "Agrojapre". U tom osmišljavanju vizije razvoja "Agrojapre", velik doprinos je dao i danas prisutni gospodin Fuad Turalić, senator RS, a u vrijeme formiranja "Agrojapre" - 2000. godine član banjolučkog tima Phar projekta EU.

IZLAGAČI NA SAJMU

**Nova združna
iskustva za
novi život sela**

ZADRUGE UČESNICE

"Agrojapra" Donji Agići

"Gornji Ribnik" iz Ribnika

Vinarija "Bona Ventura", Aleksandrovac

"Skugrićanka", Skugrić-Modriča

"Petrovo polje", Trebinje

"Sitnica", Sitnica na Manjači

"Insieme", Bratunac

Cvijeće "Čulić", Donji Rakani

"Tarevci", Modriča

"Žalfija", Trebinje

"Livač" Aleksandrovac

"Agrouna", Donje Vodićevo

"Saradnja", Sarajevo

Zadruga preporod sela

Zadrugu danas čini 262 zadrugara iz 23 podgrmečka sela opština Novi Grad, Prijedor i Oštra Luka, a zasada je jedini organizovani oblik podsticanja razvoja agrara u ovom kraju

Kada se prije deceniju iz Beograda u rodne Agiće vratio novinar i poduzetan čovjek Milovan Antić da nastavi poslove koje je započeo njegov otac Dragan, Internirac u Norveškoj iz Drugog svjetskog rata, ni slutio nije da će za desetljeće prosto preporoditi seosko područje japranske doline. Činjenica da u novogradskoj opštini više od 60 posto stanovništva živi na selu, kao i to da su seoska domaćinstva uglavnom staračka, opredijelila je i ovog čovjeka od nerva i upornosti da se usredredi baš na ta i takva domaćinstva. Poslije registracije Osnovne zadruge

"Agrojapra", Antonić je krenuo skoro ni od čega, najčešće sprečavan u namjeri nego li podstican da okupi zadrugare da bi im objasnio da se može, čak i na ovaj, naš način, krenuti odvažno i smjelo u neku bolju budućnost.

- Ako kažem da je negda osmoljetka u Donjim Agićima brojala i do 1.500 a da danas ima jedva 250 učenika u centralnoj školi i područnim odjeljenjima, shvatićemo kakvo nam je stanje sela danas i šta sve valja učiniti da se nekako preobrazi i obnovi. Kada sam počinjao sa skomnim sredstvima, mnogi su vrtjeli glavom, sa nevjericom da se išta može učiniti. Danas je "Agrojapra" vlasništvo 255 zadrugara iz 23 podgrmečka sela opština Novi Grad, Prijedor i Oštra Luka. Za decaniju, čini se, urađeno je više nego li se i pomisliti može, a od puke zemljoradnje i proizvodnje mlijeka mi smo, pored značajne obnove objekata u Agićima, ali i drugim japranskim selima, otvorili i početne proizvodne, odnosno prerađivačke kapacitete. Čini mi se da to mnogo znači ne samo ovdje, nego u pogledu na zadrugarstvo uopšte, pa nam zbog toga na ogled dolaze zadrugari iz BiH, Hrvatske, Srbije i drugih zemalja u okruženju – veli Milovan Antonić.

Danas se mlijeko kod zadrugara "Agrojapre" proizvodi u petnaest sela, a pretprošle godine su ga proizveli i prodali za, čak, 750.000 KM. Tu je zaista zamašan i raznolik mašinski park sa sopstvenom benzinskom pumpom, te poljoprivredne apoteke i drugi snabdjevački centri. U oblasti stočarstva, odnosno proizvodnje mlijeka, uz pomoć norveškog partnera "Jaren Produktutvikling" kreditirano je više od stotinu zadrugara s dvije stotine steonih junica u vrijednosti od 350.000 KM, dok su kredite dobili pčelari, voćari, pa i obični poljoprivredni proizvođači za unapređenje proizvodnje.

-Obezbijedili smo svojim članovima 10.400 sadnica raznog voća, čime je zasnovano desetak novih voćnjaka, kupili i opremili poslovni prostor u sjedištu "Agrojapre" u koju smo smjestili našu hladnjaču i sušaru, podigli smo pogon uljare za hladnocijeđena ulja od bundevinog sjemena i sjemena suncokreta kapaciteta 10.000 litara godišnje" podigli sabirni laktofriz i s "Mlijekoproduktom" laktofrizaciju u Kršljama, Maloj Novskoj, Ruiškoj, Želama, Gornjim Agićima, Agića Brdu, Johovi, Dugim Njivama, Mrkaljima a u pripremi su Hozići i Suhaće. Za sada imamo desetak finalnih proizvoda za koje dobijamo priznanja na domaćim i inostranim sajmovima, dok je podignuto mnoštvo novih objekata, koji znatno mijenjaju izgled sela japranske doline – dodaje Milovan Antonić.

Za deset godina postojanja, po ovim i ovakvim uslovima, ostvariti

takve rezultate kakve je ostvarila "Agrojapra" zaista je vrijedno tih međunarodnih i domaćih priznanja, ali i divljenja svih koji se iole razumiju u razvoj poljoprivrede i sela uopšte. Zadrugarstvo je zaista velika stvar i odvajkada, još od prvih danas slobode poslije Drugog svjetskog rata, otako se kući iz bijelog svijeta vratio Dragan Antonić, čini najsigurnijim životnim osloncem seljana japranske doline. I sada je, pet decenija kasnije, ista stvar zahvaljujući sinu, Milovanu, čovjeku koji se opredijelio odvažno krenuti očevim putem.

Piletina uz maline i kupinovo vino

Sve što proizvode i ostvaruju, zadrugari ove zadruge i plasiraju na tržište, zadovoljni potražnjom i kupovinom

Na štandu Zemljoradničke zadruge "Gornji Ribnik" na Prvom sajmu zadružnih proizvoda moglo se vidjeti šarenilo njihove proizvodnje. Od lijepo pripremljenih jela od piletine koju proizvode, slatka od malina, do kupinovog vina i još mnogo đakonija - sve je to proizvodnja ovih vrijednih zadrugara. Zaista zanimljiva lepeza utemeljena uglavnom na onome čemu pogoduje ovo područje i za šta ima najviše interesovanja.

- Pod malinom u selu Rastoka imamo tri hektara zasada maline, koja nije sađena u isto vrijeme, jedni su sađeni u proljeće, a drugi u jesen. Očekujemo da će rod biti dobar i nadamo se da će otkupna cijena biti dobra. Iako je prošlih godina opština Ribnik davala podsticaj za otkup maline, ove godine nismo postigli takav dogovor, jer se radi o mnogo većoj količini nego je to bilo lani. S kupinom smo počeli prošle godine, ali je problem to što za nju ima malo kupaca. Ove godine pod kupinom sa četiri kooperanta imamo oko jedan hektar površine, koji bi trebalo dati rod oko deset tona - kaže Mileva Tučić, direktorka zadruge "Gornji Ribnik".

Pored proizvodnje malina i kupina ova zadruga je uspješan proizvođač pilećeg mesa, a problem je to što nemaju hladnjački kapacitet za adekvatno uskladištenje pilećeg mesa.

- Moramo uskoro obezbijediti i specijalno vozilo prilagođeno našoj proizvodnji te dugotrajnije riješiti prodajnu mrežu za naše proizvode, jer to bi nam dalo pravo da se nadamo bržem razvoju, za šta mi imamo i volje i znanja - kaže Mileva Tučić.

Proizvodi ovih vrijednih ljudi u dosta oskudnom kraju ribničke opštine nalaze interesente na tržištu i svi su zadovoljni ostvarenim rezultatima.

VINARIJA "BONA VENTURA" ALEKSANDROVAC

Vina savršenstva

Vinarija Banjolučke biskupije već duge godine nudi trpezama širom Evrope izuzetna i prepoznatljiva vina

Vinarija Banjolučke biskupije "Bona Ventura" na Sjamu je donijela svoje proizvode, vrhunska vina koja proizvodi u vlastitoj vinariji. Prije nekoliko godina uz pomoć italijanskih partnera na padinama Kozare zasaden je vinograd koji daje izuzetno dobar i kvalitetan rod grožđa od kojeg se po kontrolisanoj tehnologiji i uz pomoć italijanskih stručnjaka proizvodi vino koje je našlo svoje mjesto u širokoj ponudi kvalitetnih vina. Prezentirali su vina *Rajnski rizling* i *Cabernet sauvignon*, koja su njihov glavni proizvod.

Rajnski rizling

Rajnski rizling je bijelo vino porijeklom iz doline Rajne u Njemačkoj. Uzgaja se svugdje u svijetu. Rajnski i moselski rizlinzi slove kao najbolja bijela vina na svijetu. Od sorte rajnski rizling proizvode se vrlo različita vina. Samo u Njemačkoj ima više od 60 selekcioniranih klonova. Dobro podnosi hladnu klimu, dok u toplijim krajevima gubi svoje dobre osobine. Sadrži mnogo otpornih kiselina, koje ne opadaju znatno ni u kasnim berbama. Šećeri u moštu su visoki. Arome su snažne, lako prepoznatljive, po jabuci, kruški i dinji. Starenjem se pojavljuju arome meda i jedinstvene arome: petroleja. Potencijal starenja je izvrstan. Suvi rizlinzi dobijaju na kakvoći 5-15 godina, poluslatki 10-20 godina, a slatki 20-40 godina. Neki tvrde da je dobar i nakon 100 godina.

Cabernet sauvignon

Cabernet sauvignon je puno, duboko, snažno, često taninsko crno vino izvrsne kakvoće. Široko je rasprostranjen. Pretežni je element crnih bordoških vina. Ondje se cabernetu sauvignonu dodaje i grožđe caberneta franca, merlota i ponegdje petite verdotu za boju. Boja je tamnopurpurnocrvena. Temeljna je aroma crnog ribiza, kupina i začina. Alkoholi, kiseline i tanini su uravnoteženi. Bouquet je kompleksan nakon njegovanja u hrastovim bačvama i u bocama. Struktura je čvrsta. Izuzetno dobro stari, cijelu vječnost.

OSNOVNA POLJOPRIVREDNA ZADRUGA
"SKUGRIČANKA" SKUGRIĆ - MODRIČA

Dosta za početak

Počeli su kao prijatelji i istomišljenici, pa i rođaci, a za kratko vrijeme utemeljili su savremenu agroprodukciju

Zapaženo mjesto na Prvom sajmu zadrugarnih proizvoda u Donjim Agićima imala je i OPZ "Skugrićanka" iz istoimenog modričkog sela Skugrić. Zadruga je osnovana 8. februara 2008. godine. Spoznavši sve prednosti zadrugarstva i udruživanja, osnivači, njih šest istomišljenika, prijatelja, a i rođaka, odlučili su se na smion i hrabar korak, jer svaki početak je izuzetno težak. Iako su svi bili ozbiljni poljoprivredni proizvođači koji posjeduju oko 30 hektara vlastitog obradivog zemljišta i svu neophodnu mehanizaciju za obradu i mnogo većih površina.

- Posjedujemo oko pet hektara zasada šljive i oko jedan i po hektar jabuke intenzivnog zasada. Od 2008. koristimo i 57 hektara zemljišnih obradivih površina u zakupu od Ministarstva poljoprivrede (dobijeno na osam godina) i još oko pet hektara zakupa od fizičkih lica. Na zakupljenom, a i većem dijelu vlastitog zemljišta, proizvodimo skoro sve ratarske kulture: kukuruz, pšenicu, ječam, ovas, tritikale, soju, djetelinu, trave, a od ove godine i šećernu repu. Sve ovo je temelj za jednu ozbiljnu stočarsku proizvodnju - rekao je Simo Novaković, direktor zadruge.

Složni zadrugari takođe planiraju koristiti energiju iz bio-obnovljivih izvora (žetveni ostaci pomenutih kultura) za zagrijavanje farmi, staklenika, plastenika, a i porodičnih kuća. Radi kvalitetnije i pravovremene obrade zemljišta odlučili su se za nabavku još tri nova traktora (dva po 100 KS i jedan od 50 KS) koji čine dio zadruge. Njihova nabavka se pokazala zaista opravdanom, jer su ispunili i potpuno nadmašili očekivanja u pogledu efekta i kvaliteta rada.

Direktor zadruge ističe da veliku podršku imaju i od Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Vlade RS, razumijevanje Zadrugarnog saveza, te lokalne zajednice. Pred zadrugom su brojni izazovi a vrijedni zadrugari su spremni da se sa svim problemima uhvate u koštac i ubijeđeni su da će ih uspješno riješiti i odgovoriti izazovu koji je pred njima.

POLJOPRIVRENA ZADRUGA
"PETROVO POLJE" TREBINJE

Tradicija kao garancija

*Grah poljak je naša znana ali pomalo zaboravljena vrsta
proizvoda čiju proizvodnju obnavljaju zadrugari ove
zadruge na opše nam zadovoljstvo*

Zadruga je osnovana 2005. godine i zadrugari se bave vinogradarstvom, voćarstvom, te organskom proizvodnjom svih tradicionalnih i tipičnih proizvoda. Uz sir škripvac, sir iz ulja, pršut, domaće vino i druge, najvažniji i najznačajniji proizvod je, svakako, grah poljak. Gdje se danas kod nas proizvodi ova vrsta graha toliko znana i ovdje voljena da je zaista prava sreća postojanje i realizacija inicijative obnavljanja njegove proizvodnje. Grah poljak, kako mu i ime kaže, te kako njegov nepravilan oblik i različite boje upućuju, jedan je od onih proizvoda koji su ponos ove zadruge. On raste i uspijeva na ovim ne baš plodnim zemljištima.

Grah je najpoznatija mahunarka, a poljak je nepravilnog oblika nalik na tucani pijesak veličine oko jednog centimetra. Boja mu je nalika na boju šarenog morskog pijeska u vrlo širokom spektru boja. Za uzgoj graha poljaka potrbno je obaviti jesenju i proljetnu pripremu tla. Ovo je jedna od rijetkih vrsta koju ne treba okopavati, prihranjivati i zalijevati. Berba se obavlja u avgustu. Ova kultura je u prošlosti bila veoma zasupljena u trebinjskom kraju i othranila je cijele generacije ranijih naraštaja, a neki ovaj neobični i jedinstveni pasulj iz milošte nazivaju sirotinjsko meso.

Poljak u narodnoj medicini slovi kao izuzetno zdrava hrana s neporedivo boljim osobinama nego ostale poznate mahunarke. On, kaže se u narodu, snižava holesteol i šećer u krvi a u novije vrijeme postao je vrlo popularan. Za poljak je, ako bi se na nekoj smotri kulinartva pojavio, uvijek rezervisano najviše priznanje, a u gradu na Trebišnjici serviraju ga uz obećanje boljeg zdravlja. Na Prvom sajmu zadružnih proizvoda u Donjim Agićima svi posjetioci su s neskrivenom radoznalošću posmatrali biljku koja bi trebalo da postane brend Petrovog Polja.

Povratak heljde i lana na Manjaču

Ova zadruga je uspjela, uz pomoć struke i naučne pameti, vratiti ove tradicionalne biljke kojih nije bilo duge godine

Na Prvom sajmu zadružnih proizvoda s vrlo lijepim štandom predstavila se Zemljoradnička zadruga "Sitnica" iz Sitnice, s platoa Manjače. Izložili su proizvode od heljde, koju posljednjih godina siju i žanju, ali i druge. Zadruga je, uz finansijsku podršku Fonda za zaštitu životne sredine i stručnu pomoć Poljoprivrednog instituta RS iz Banje Luke zasijala hektar uljanog lana i pet hektara heljde. Lan se na ovim prostorima sijao da bi se od njega cijedilo ulje i proizvodili odjevni predmeti, a heljda se koristila kao hljebno žito. Procvjetali plavi cvjetovi la-

na i bijeli bokori heljdina cvijeta ukrasiše prostor najavljujući da se njihovo bitisanje na vjekovnim staništima vraća i obnavlja.

- Posjedujemo potrebnu mehanizaciju za sjetvu lana, najveći problem ga je zaštititi od korova, jer se njegovo odstranjivanje vrši ručno, plijevljenjem, što uzima dosta vremena. Žetva je prilično teška, jer stabljike imaju vlaknastu strukturu pa ih kombajn teže presijeca. S hektara površine skinućemo oko hiljadu i petsto kilograma sjemena iz kojeg se cijedi vrlo kvalitetno i skupo ulje. Stabljike ćemo pokušati da na tradicionalni način pretvorimo u laneno platno, opet starom tehnologijom koju ovdje svi znaju. Nadam se da će nam Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS pomoći da nabavimo presu za cijedenje lanenog ulja i tako zaokružimo tehnološki postupak - rekao je Savo Erceg, direktor zadruge "Sitnica".

U neposrednoj blizini polja zasijanog lanom jeste i parcela od pet hektara na kojoj je zasijana heljda i već je dostigla visinu do čovjekova pojasa. Ova biljka ne traži nikakvo hemijsko tretiranje i zaštitu od korova, proizvodi se na ekološki način, a smatra se jednom vrlo isplativom biljkom. Mnoštvo sitnih bijelih cvjetova garantuju da će rod biti dobar, a to je oko 1.500 kg po hektaru. Heljda je biljka većih nadmorskih visina baš kao što je na platou Manjače i jedina je žitarica koja ne sadrži gluten.

- Heljda spada u bezglutenska žita tako da se može koristiti u ishrani osoba koji boluju od celijakije i koji ne smiju unositi gluten. Od nje se može proizvesti vrlo kvalitetno brašno. Ovo je najveća površina pod heljdom na području grada Banja Luka. Značaj heljde je višestruk, vjerujemo da će se ona sve više proizvoditi i da će i zadruga "Sitnica" povećavati površine pod ovom biljnom vrstom. Potrebno je da se nabavi mlin koji bi isključivo mljeo samo heljdu i da se naprave adekvatna pakovanja sa sertifikatom o kvalitetu heljdinog brašna koje je usput rečeno vrlo traženo i postiže dobru cijenu - rekao je dr Nožinić.

Povratak proizvodnje heljde i lana na manjačkoj zaravni i u Sitnici velika je stvar i pokazuje da se na tradiciji može graditi naša budućnost. To, naravno, čak i u oblasti poljoprivredne proizvodnje čija je tehnološka budućnost ostvarena u svijetu i dostiže vrlo visok nivo. Ali, nema te stupe koja može, kao naša, manjačka, istresti lan i ostvariti ga u obliku vlakana.

Udruženi proizvođači jagodičastog voća

Osnovna proizvodnja više od pet stotina udruženih proizvođača tražena je na širem tržištu što garantuje budućnost ovoj zadrugi

Kada je 2003. temeljena, Zemljoradnička zadruga "Insieme" iz Bratunca imala je jedva desetak, a danas ima oko pet stotina zadrugara. Osnovna im je proizvodnja jagodičastog voća koje, čini se, ima veliku potražnju na širem tržištu i to je garancija više da je ovo zadružno udruženje na dobrom razvojnom putu. Italijanski konzorcij solidarnosti (ICS) inicirao je udruživanje zadrugara, a nevladina organizacija A.C.S. i još neke, dale su punu podršku osnivanju zadruge "Insieme". Posebno aktivni u tome bili su sami zadrugari, povratnici, odnosno Forum žena

Bratunca, kao nosilac udruživanja. Mnogo je toga za ovih sedam-osam godina, koliko zadruga postoji, urađeno ne samo na njenom konstituisanju, već i razvoju zadrugarstva i proizvodnje.

- Izgradili smo 2006. godine vlastitu hladnjaču kapaciteta 800 tona voća i opremljenu kompletnom infrastrukturom. Podignut je i prostrani plastenik za rasad s mogućnošću prilagođavanja svim mikroklimatskim uslovima, opremljen sistemom za zagrijavanje, ventilacijom, te ostalim potrebštinama - kažu u ovoj zadruzi.

Uspješno je zaokružena proizvodnja izgradnjom pogona za preradu voća, a proizvode su mogli probati i svi koji su se našli na Prvom sajmu zadrugarških proizvoda u Donjim Agićima.

- Proizvodimo prepoznatljive proizvode, koji su traženi na tržištu, a tehnologija proizvodnje je zasnovana na znanju, iskustvu i tradiciji. U ovim krajevima pekmezarstvo je duga tradicija, pa otud i naše nastojanje da nam proizvodi i džemovi budu što je moguće privlačniji - kažu u zadruzi.

Zadrugarstvo bratunačkog primjera nešto je što valja pokazivati i prikazivati svima koji imaju promišljanja o zadrugarstvu i sami žele na neki način da se u tome okušaju.

"ČULIĆ", DONJI RAKANI, NOVI GRAD

Cvijeće i povrće unosan posao

Prvi sajam zadružnih proizvoda u Donjim Agićima svojim štandom s lijepim cvjetnim aranžmanima u svim duginim bojama, znalački sređenim, punim mirisa, uljepšala je porodična zadruga Čulića

Prije trinaest godina Miroslav Čulić je u Donjim Rakanima, na Uni, kod Novog Grada, počeo na pedeset kvadratnih metara površine proizvodnju cvijeća i povrća u plasteniku. Iz godine u godinu povećavao je površine i danas sadni materijal, povrće i cvijeće i ukrasno šiblje i drveće, gaji na preko hiljadu kvadratnih metara. Godišnje proizvodi preko stotinu ljihada komada sadnog materijala na savremen način, jednak onome u Evropi i svijetu.

- Ovo je dobra proizvodnja za one koji imaju malo zemljišta, jer je

dobit po jednom kvadratnom metru petorostruko veća nego u bilo kojoj ratarskoj ili voćarskoj proizvodnji. Naročito je isplativa proizvodnja rasadnog materijala povrtnarskih kultura, koje ja proizvodim na 300 metara a taj dio je obezbijeđen podnim grijanjem. Usavršavao sam se u ovoj proizvodnji i već posjedujem dva sertifikata za proizvodnju rasadnog materijala, uzkrasnog drveća, povrća i cvijeća - kaže Čulić, ističući da nije poljoprivredni stručnjak ali se i te kako osposobio za ovu specifičnu vrstu proizvodnje.

U plastenicima je zaposlena cijela četvoročlana porodica Čulić, a u vrijeme sezonskih radova posao u plastenicima nađe još četiri do šest radnika. Miroslav ističe da mu sin upravo završava srednju poljoprivrednu školu da im je želja da upiše poljoprivredni fakultet, jer se uvjerio da se od ovakve proizvodnje može živjeti i biti sam svoj gazda čemu se obično teži i što daje sigurnost i isključuje odlazak na zavod za zapošljavanje. Želja ove vrijedne porodice jeste da njihova proizvodnja uskoro dostigne 500.000 komada sadnog materijala što bi im dalo potpunu sigurnost i omogućilo da se sadašnji sezonski radnici prime u stalni radni odnos.

Vrijeme povratka brend-rakije

*Istoimena mjesna zajednica Tarevci, kod Modriče,
poznata je po šljivarstvu i uzgoju voća uopšte a nadaleko
je znana njihova rakija*

Prvi sajam zadružnih proizvoda ugostio je i vrijedne zadrugare Zemljoradničke zadruge "Tarevci" iz Modriče, koji su se predstavili poznatom tarevačkom rakijom, od koje žele stvoriti brend, baš onakav kakav je bio i u prošlosti, pošto je ovo čisto voćarski kraj. Temeljena je 1946. godine kada je i formirana onomadna, zadruga s brend-rakijom, a nakon osnivanja Zemljoradničke zadruge u Tolisi, kao prve u Bosni i Hercegovini.

- Voćarski smo kraj, posebno šljivarski, a naša je rakija nadaleko

poznata. Sajam rakije je manifestacija koja će nam pomoći u borbi za brendiranje naše rakije kao značajnog proizvoda, mada imamo još cijeli niz naših ozbiljnih proizvoda - kaže direktor zadruge Mustafa Mustajbegović.

Cijela je paleta proizvoda na pročelju sa znanom rakijom pokazana u Donjim Agićima. Na štandu ove zadruge bilo je veselo, uz stalne razgovore, razmjene spoznaja i iskustava kako iz oblasti proizvodnje, tako i iz oblasti ostvarivanja zadataka tranzicije u zadrugarstvu.

- Mora se znati da mjesna zajednica Tarevci ima dugu tradiciju i u uzgoju šljive i u proizvodnji rakije, nadasve najpoznatijeg domaćeg proizvoda, jer danas gotovo svako seosko domaćinstvo ima stablo šljive i sigurno je to velik potencijal za našu lokalnu zajednicu. Upravo zbog toga treba koristiti ove prednosti i rakiju zadržati kao kućni proizvod, ali i usmjeravati na tržište i na izvoz. Kao svugdje u svijetu i kod nas važi pravilo da se mora pridržavati standarda i pravila kvaliteta prilikom proizvodnje rakije, poštovati određene tehnologije i sve ostalo. Tu podršku treba da pruže ljudi koji imaju određena iskustva a vi to ovdje svakako imate. Naša želja jeste da u narednom periodu napravimo krug ovakvih sajmova, da to bude po svim mjesnim zajednicama. Učesnicima današnjeg sajma želimo da razmijene određena iskustva i da ovo bude poziv i ostalim da nam se u narednim godinama pridruže na našem sajmu rakije - rekao je direktor zadruge "Tarevci", Mustafa Mustajbegović.

PČELARSKA ZADRUGA "ŽALFIJA" TREBINJE

Pčelarstvo je unosna proizvodnja

Mnoštvo je toga što proizvode zadrugari ove zadruge ne računajući isključivo na profit, već i na međuljudsku solidarnost

Zadruga je osnovana 1. septembra 2005. godine i imala je tek pet-šest osnivača, a danas Pčelarska zadruga "Žalfija" ima šezdesetak zadrugara. Bavi se proizvodnjom hrane za pčele (pogača), zatim satnih osnova, proizvodnjom i pakovanjem meda, prodajom repromaterijala za pčelarstvo i pruženjem tehničke podrške pčelarima. Na Sajmu zadrugarskih proizvoda u Donjim Agićima predstavili su hercegovački med u raznim pakovanjima (obično i specijal), pakovanja za turiste, lozovu rakiju s medom, lozovu rakiju s propolisom, pogače za pčele i satne os-

nove.

- Sa zadružnim savezom RS imamo veoma kvalitetnu i intezivnu saradnju, što je dokaz i prisustvo ovom prvom sajmu zadrugarskih proizvoda, za koji mislimo da je odlično organizovan i da je postigao željeni cilj - kažu aktivisti iz ove zadruge.

Ova uzorna zadruga često je darodavalac svojih proizvoda, pa je nedavno Eparhiji zahumsko-hercegovačkoj SPC poklonila med da ga podijele onima kojima je najpotrebniji, čime pokazuju da im nije na prvom mjestu samo profit, već i solidarnost, što je za svaku pohvalu.

- Kao i svi koji posluju u ovim teškim vremenima i zadrugari "Žalfije", nailaze na razne probleme. Osnovni problem s kojim se susreću u svom radu jeste nemogućnost izvoza meda i pčelinjih proizvoda na EU tržište. Razlog tome jeste nefunkcionisanje BiH institucija zaduženih za izvoz animalnih proizvoda (meda) i nepostojanje monitoring plana za med u BiH te činjenica da BiH nije na listi trećih zemalja iz kojih je moguć izvoz meda u EU - dodaju zadrugari ove zadruge.

Na sajmu se mnogo posjetilaca zadržalo pokraj ovog štanda, s kojeg se širio miris meda i njegovih proizvoda, koji su ponos kršne Hercegovine i njenih vrijednih domaćina.

ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA
"LIVAČ" ALEKSANDROVAC

Trapist kao u stara vremena

*Posjetioci Prvog sajma zadružnih proizvoda imali su
priliku da kušaju nadaleko poznati sir trapist koji se
radi po specijalnoj tehnologiji*

Jedinstveni i nadaleko znani sir trapist proizvodio se više od stotinu godina u poznatom banjolučkom samostanu, a sada ga proizvodi Zemljoradnička zadruga "Livač" u Aleksandrovcu, u opštini Laktaši, koja je osnovana 2006. godine, a već ostvaruje izuzetne rezultate.

Zemljoradnička zadruga "Livač" čiji je pokretač i jedan od osnivača Karitas Banjolučke biskupije, u dosadašnjem je radu, proizvodila poljoprivredne proizvode, koje je putem Karitasa besplatno donirala ugroženom stanovništvu (proizvodnja merkantilne pšenice i brašna). Registro-

vana je u skladu sa svim važećim propisima i posjeduje neophodna odobrenja od nadležnih institucija za nesmetan rad. Na ovom području, Caritas (Karitas) Banja Luka je, uz pomoć Caritas Manotove, Caritasa Italiana i drugih, prije koju godinu izgradio štalu s popratnim objektima, kapaciteta 140 muznih krava, s pomoćnim objektima za smještaj junica i teladi i tov bikova. Kompleks se prostire na površini od oko 2,5 hektara, a već sada je formirano matično stado od oko 150 grla.

- Farma je počela raditi sa 48 steonih junica, kupljenih u Švajcarskoj koje su stigle 23. novembra 2003. godine. U toku 2004. kupljeno je još 28 grla, rase crveni holštajn, porijeklom iz Njemačke. Trenutno na farmi se nalazi 260 grla stoke različitih uzrasta. Od toga je oko 100 krava, na muži trenutno je oko 70 grla, a dnevna proizvodnja mlijeka se kreće oko 1.700 litara. Zadruga samostalno proizvodi i priplodni podmladak i zasad ima oko 60 junica različite starosti. Bavimo se i tovom junadi, trenutno oko 30 grla prosječne težine oko 450 kilograma - kažu u ovoj zadrugi.

Budući da Zadruga poštuje sve evropske standarde u pogledu ishrane životinja i higijene mlijeka, na farmi se vrši i obuka poljoprivrednih proizvođača, kako lokalnog stanovništva tako i korisnika drugih karitasa, koji rade u sektoru poljoprivrede. Zadruga otkupljuje viškove poljoprivrednih proizvoda od lokalnog stanovništva (sijeno, žitarice, kukuruz, itd.), zapošljava sezonske radnike i time pozitivno utiče na razvoj poljoprivredne proizvodnje i poboljšanje životnih uslova.

Zadruga je 2007. godine od Vlade Republike Srpske dobila na koncesiju 150 hektara plodnog zemljišta, na 15 godina, i na tim površinama proizvodi hranu za vlastite potrebe.

- Zadruga sarađuje sa svim relevantnim institucijama iz oblasti poljoprivredne proizvodnje, kako iz zemlje tako i iz inostranstva. Tu mislimo na, agencije koje rade u sastavu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade RS, Poljoprivrednog fakulteta i Poljoprivrednog instituta u Banjoj Luci, Poljoprivrednog fakulteta iz Novog Sada, Agencijom za pružanje stručnih usluga u stočarstvu iz Mantove (Italija), Mljekarskom udrugom iz Zagreba, UTEC iz Bremena (Njemačka), te s mljekarama iz Bosne i Hercegovine - naglašavaju u zadrugi i dodaju:

- Sa izgradnjom novog objekta kapaciteta 160 muznih grla očekujemo u naredne tri godine dnevnu proizvodnju mlijeka od 6.000 litara. Prve godine bi bilo nabavljeno oko 50 steonih junica. Druge godine očekujemo u objektu da bude oko 100 grla (vlastiti podmladak) i treće godine pun kapacitet.

OSNOVANA ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA
"AGROUNA" DONJE VODIČEVO

Rodne njive Potkozarja

*Zadruga za osam sela i četiri hiljade stanovnika čini
sve da odgovori osnovnoj namjeni*

Donje Vodičevo je centar ovog dijela Potkozarja, a u njemu je osam uglednih domaćina 2005. godine osnovalo Osnovnu zemljoradničku zadrugu "Agrouna" koja se predstavila na Prvom sajmu zajedničkih proizvoda u Donjim Agićima. Zadruga se prostire na osam sela, gdje živi oko četiri hiljade stanovnika u 1.316 domaćinstava, a ovaj dio Potkozarja ima 190 kvadratnih kilometara, s velikim plodnim površinama. Nalazi se na nadmorskoj visini od 150 do 450 metara, bogato je prirodnim vodama, izvorima, potocima i zdravom vodom.

- Kraj je kao bogom dat za poljoprivrednu proizvodnju, stočarstvo i voćarstvo, pa otud potreba da se udruživanjem nađemo na usluzi svima koji hoće s nama i imaju potrebu da se, posredstvom zadruge, borimo za unapređenje prije svega naše osnovne djelatnosti, ali i programiranje i osvajanje tolikih novina koje nam pred zadrugarstvo nudi naša nova zadrugarska, tranzicijska praksa. Uz pomoć naših partnera kreiramo i ostvarujemo nove projekte u smislu renesanse i organizovanja novog zadrugarskog modela, a za sada imamo 130 zadrugara. Borba za bolji život sela i čovjeka u njemu u ovo vrijeme naša je osnovica i sve činimo da je i ostvarujemo - kaže Marinko Kostadinović, direktor zadruge.

Zadrugari zadruge "Agrouna" imali su zaista šta pokazati na agićkom sajmu, a sigurno je da će i dogodne pohoditi ovu jedinstvenu zadrugarsku manifestaciju jer učestvuju u ovakvim i sličnim manifestacijama na širem prostoru. Nije ni slučajnost ugledanje "Agroune" na "Agroja-pru" i što se pojavila na Prvom zadrugarskom sajmu, jer žele put poput svoje imenjakinje?

Ukrupnjeni do jeftinije proizvodnje

Vrijeme uozbiljava sve, pa i osnovnu poljoprivredu proizvodnju, koja je sve prisutnija i potrebija

Osnovnu zemljoradničku zadrugu "Saradnja" osnovalo je 2005. godine 18 osnivača, individualnih proizvođača, sa osnovnom djelatnosti, uzgojem voća. Zadruga ima sjedište u Istočnom Sarajevu, a djeluje u dvije opštine, uz domicilnu i na području Istočne Ilidže. Danas ima 26 članova s položenim osnivačkim ulogom. Članstvo u ovoj zadrugi je na bazi dobrovoljnosti, a članovi mogu biti svi poljoprivredni proizvođači bez obzira na vjersku, nacionalnu, političku ili bilo koju drugu pripadnost. Zadruga je servis individualnih proizvođača u smislu njihove edu-

kacije, organizovanje posla, zajedničkog nastupa na tržištu, marketinga, plasmana i naplate proizvoda kao i prikupljanja svih informacija koje mogu biti od koristi zadrugarima. "Saradnja" je zadruga opšteg karaktera, a članovi se bave različitim vidovima poljoprivredne proizvodnje. Najzastupljenija je proizvodnja šljiva, jabuka, kruaška, malina, jagoda, te povrća - paradajza, krastavca, luka, salate, špinata, krompira i cvekle. Zadrugari su proizvođači i konzumnih jaja, neki se bave tovom pilića, junadi, svinja, a proizvodi se i med, mlijeko, kao i ovčje i kozje meso. Cjelokupna proizvodnja uspješno se plasira na tržište sarajevskog regiona.

- Pred nama je veliki posao stvaranje brenda "Trebevička rakija i likeri", napravljenog isključivo od voća proizvedenog u našem regionu koje za sada plasiramo kao suvenir a imamo velike planove. Na sajmu u Donjim Agićima predstavili smo svoje proizvode i bili smo jedan od najposjećenijih štandova što nam je i te kako imponovalo. Istakao bih da imamo vrlo dobru saradnju sa Zadružnim savezom RS i Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade RS - kaže Nede-ljko Pandurević, direktor ove uspješne zadruge.

On ističe da zadrugari imaju problem zbog usitnjenosti proizvodnih parcela i da im predstoji posao oko ukрупnjavanja, jer tako se smanjuju trošakovi proizvodnje.

"Saradnja" je redovan izlagač na svim sajmovima pa su u posljednje vrijeme svoje proizvode izlagali na sajmovima u Banjoj Luci, Mostaru, Visokom, Bijeljini, Sarajevu. Zadrugari misle da se mora pokazivati šta rade da bi se što lakše došlo do kvalitetnih kupaca. Kažu da je manifestacija u Donjim Agićima nešto sasvim drugo, drugačije i da je valja ozbiljno podržavati.

Duga tradicija zadrugarstva

Na svim meridijanima svijeta biće tradicionalno obilježen zadrugni dan prve subote u julu.

Međunarodna zadrugna organizacija je prvi put proslavila Međunarodni dan zadruga davne 1923. godine, a 1994. Ujedinjene nacije su potvrdile da zadruge imaju važnu ulogu u privrednom i kulturnom razvoju pa su proglasile UN-ov Međunarodni dan zadruga. Prva proslava održana je 1995, označivši time stogodišnjicu od osnivanja ICA-Međunarodne zadrugne organizacije. Ujedinjene nacije su obavezale svoje članice da zajedno sa svojim zadrugama učestvuju u proslavi toga dana.

Odluka Ujedinjenih nacija da proslavljaju Međunarodni dan zadruga zajedno sa ICA-om dokazuje zajedništvo ciljeva i smjernica Svjetske organizacije i Međunarodne zadrugne organizacije pa se taj dan proslavlja svake godine prve subote u julu. Cilj proslave zadrugnog dana jeste u tome da se bolje obavijesti javnost o zadrugama te predstavi uspjeh zadrugnog pokreta, ideja međunarodne solidarnosti, jednakost i mir u svijetu.

Proslava dana zadrugnog pokreta uspostavlja i pojačava kontakte unutar samih zadrugara i zadrugne zajednice, te gradi kvalitetniji odnos sa ostalim učesnicima, poput vlada, vladajućih struktura i nevladinih organizacija, kako na lokalnim tako i nacionalnim i međunarodnim nivoima.

Raj za odmor i rekreaciju

Dolina Japre prostire se u sjeverozapadnom dijelu RS i BiH. To je područje ispod planine Grmeča i proteže se između rijeka Sane i Une na nadmorskoj visini od 100 do 800 m. Raspolaze kvalitetnim zemljištem i povoljnom klimom, te bogatim biljnim i životinjskim svijetom. Ima prirodne uslove za ratarsku, stočarsku i voćarsku proizvodnju, kao i za razvoj seoskog, ribolovnog i lovnog turizma. Rijeka Japra nudi sportskim ribolovcima mnogobrojne riblje vrste, kao što su mladica, pastrmka, šuka, mrena, klen, grgeč i plotica.

Dolina Japre jedan je od najznačajnijih rudarsko-topioničarskih kompleksa antičkog doba na prostoru BiH. Podiglo ga je staro ilirsko pleme Japodi, po kojem je Japra dobila ime, prije više od 2000 godina, a znatno ga razvili Rimljani. Istraživanja su obavljena sve do 1963. godine u Blagaj Japri, Maslovarama, Donjim Agićima – Čelopeku i Gradini kod Čela. Došlo se do senzacionalnih arheoloških otkrića, od kojih su neka preneseni u Zemaljski muzej u Sarajevu. Kad bi se sakupili i vratili spomenici i predmeti odneseni sa ovog područja, među kojima su skulptura rudara iz četvrtog vijeka, nadgrobni spomenici, alatke, hladno oružje, kućni predmeti i rudarska oruđa iz antičkog doba, u dolini Japre mogao bi se urediti jedinstven arheološki park u BiH.

Okružena blagim proplancima Podgrmeča, protkana bistrim izvorima i nemirnim tokovima planinskih potočića koji se slijevaju u čarobnu ljepotu Japre, dolina ove rijeke podsjeća na prekrasnu prirodnu bajku koja će uskoro prerasti u turističku oazu aktivnog odmora za mnogobrojne goste.

Tokom avgusta 2009. u potpunosti je završeno asfaltiranje puta dolinom Japre: od Blagaja gdje se Japra ulijeva u Sanu, preko Donjih Agića, Budimlić Japre i Dubovika, pa sve do Hašana, rodno mjesto poznatog književnika Branka Ćopića, i susjednog sela Majkić Japre gdje na Radanovom polju, ispod Grmeča, izvire bistra i nestašna planinka Japra.

Idući u susret pripremama za seoski turizam, zadruga "Agrojapra" je preduzela i nekoliko koraka: izgradila vodenicu na rijeci Japri sa kupalištem, koja predstavlja turističku atrakciju, a sama po sebi je i obrazovni ekološki centar; rekonstruisala, opremila i pustila u rad zadržni restoran "Breza" sa osamdeset stolica i fontanom; izgradila benzinsku pumpu koja radi u dvije smjene i otvorila mini market. Izgradila je i Zadržni dom sa učionicom za cjeloživotno obrazovanje, etnomuzejskom postavkom i izložbom o zadržarstvu u dolini Japre.

U narednom periodu svoju energiju usmjerićemo ka pripremanju stanovništva i zadržge za seoski turizam, a posebno stvaranju smještajnih kapaciteta u seoskim domaćinstvima, usavrševanju raznih domaćih specijaliteta zdrave hrane, izgradnji zelenih pješačkih i biciklističkih staza, škole u prirodi i škole jahanja za djecu i odrasle.

Milovan ANTONIĆ

